

הביטוח
הלאומי

מנהל מחקר ותכנון
Research and Planning

תרבותיות, דתיות ותעסוקה

ינואר 2022

ערן ישיב
סאמי מיעארי
ניצה (קלינר) קסיר

תרבותיות, דתיות ותעסוקה

ערן ישיב*

סאמי מיעארי**

ניצה (קלינר) קסיר***

ינואר 2022

תקציר

מחקר זה בוחן את המאפיינים העיקריים של נשים ערביות המועסקות בישראל. נושא זה הוא בעל חשיבות רבה משום להשתלבות החסר של נשים ערביות בישראל בשוק העבודה יש משמעויות שליליות להכנסה ורמת החיים של משקי הבית הערבים ולאי מיצוי פוטנציאל הצמיחה של החברה הערבית והמשק כולו.

המחקר שם דגש על בחינת מאפיינים תרבותיים ודתיים בנוסף למאפיינים כלכליים ודמוגרפיים מקובלים. המחקר מתבסס על נתונים חדשים מסקר מייצג של נשים ערביות, הכולל שאלות על הרקע המשפחתי של האישה ועל עמדותיה ועמדות משפחתה בתחומי התרבות והדת, ובפרט ביחס לנושאים של מסורת ומודרניות.

אנו בוחנים את נתוני הסקר בכלים אקונומטרים חדשים, המכוונים להסקת מסקנות בעלות משמעות למדיניות ממשלתית. כחלק מהאמידה האמפירית, אנו בונים שני מדדים חדשים למידת המודרניות של האישה, המתקשרים לדפוסי פעילותה בשוק העבודה.

נמצא כי בעוד שלמשתתפים רבים הקשורים להכנסת משק הבית ולרמת הדתיות אין השפעה מובהקת על התעסוקה, המשתתפים המרכזיים המנבאים תעסוקה הם אלו המבטאים את מידת המודרניות של הנסקרת. השפעתם אינה פחותה מההשפעה החזקה והמובהקת של השכלה. משתתפים אלו כוללים גישה מודרנית במאפייני הפעילות (למשל, מיומנות בשימוש במחשב) ובעמדות (למשל, גישה המשפחה לגבי יציאת נשים לעבודה).

---

* אוניברסיטת תל אביב, בית הספר לכלכלה ע"ש איתן ברגלס.

** אוניברסיטת תל אביב, המחלקה ללימודי עבודה.

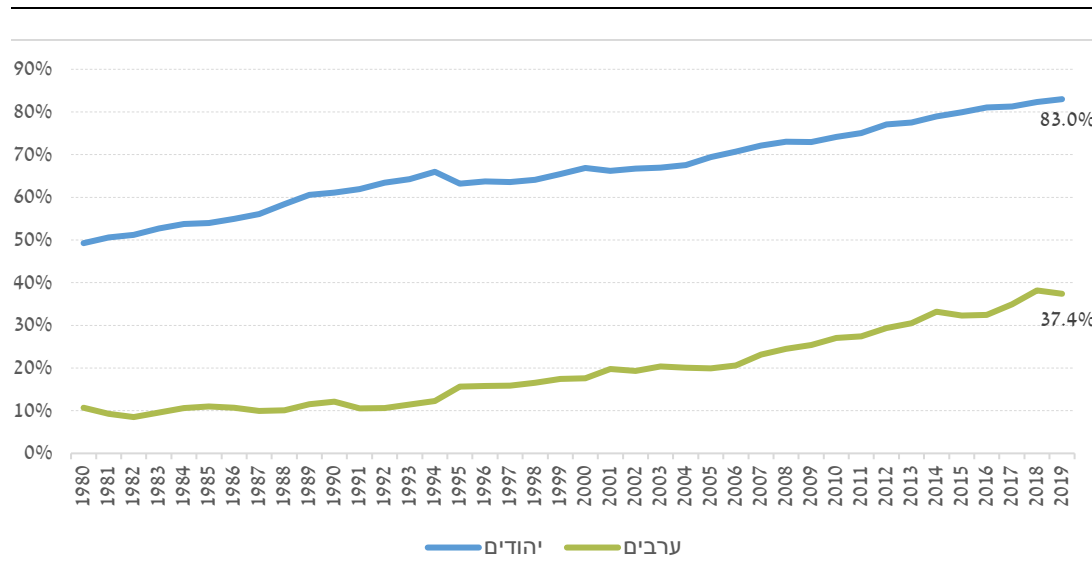
*** המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון.

תרבותיות, דתיות ותעסוקה¹

1. מבוא

שיעור התעסוקה של נשים בישראל בגילי העבודה העיקריים (גילי 25–64) הגיע בשנת 2019 לכ-74 אחוזים, כ-8 נקודות האחוז מעל השיעור הממוצע במדינות המפותחות. עם זאת, שיעור התעסוקה בקרב נשים ערביות שאומנם עלה מ-2005 בשיעור גבוה יחסית לעבר, עדיין נמוך מאוד והגיע לכ-37 אחוזים בלבד, בהשוואה לכ-83 אחוזים בקרב נשים יהודיות. אמנם, לאורך השנים עלה בהתמדה שיעור התעסוקה של הנשים הערביות, אך הפער בין לבין הנשים היהודיות לא נסגר (תרשים 1), וזאת למרות המאמצים הרבים שהשקיעה הממשלה בשנים האחרונות בפיתוח כלכלי של החברה הערבית, שכללו גם צעדים לעידוד תעסוקת נשים בחברה הערבית.

תרשים 1: שיעורי תעסוקה – נשים, שנים 1980–2019 (אחוזים)

מקור: עיבודים לסקרי כוח אדם של הלמ"ס. בשנת 2012 יש שבר בסדרה. גיל העבודה העיקרי.

ההשתלבות המוגבלת של נשים ערביות בשוק העבודה משליכה על מצבה הכלכלי והחברתי של החברה הערבית (Miaari, 2011), על מעמדן של הנשים בתוך החברה הערבית, על רמת התוצר במשק, על המרקם החברתי והחוסן הלאומי של המדינה (ישיב וקסיר [קלינר], 2013).

ההכרה בצורך לשלב את החברה הערבית בכלכלה ובחברה הישראלית הובילה, בעיקר משלהי העשור הראשון של שנות האלפיים, להקצאת משאבים רבים לפיתוח כלכלי-חברתי של החברה הערבית², בין היתר כדי לסייע לשילובן של הנשים הערביות בתעסוקה.

¹ אנו מודים לאורך דניאלי ואלעד גוטמן על שיחות מאד מועילות ועל שימוש בקוד המחשב שכתבו, לבני פפרמן על תמיכה וחיווי של סקר הנשים הערביות, לינאי וייס על עזרה במחקר, למשרד העבודה על מימון הסקר, ולפורום ספיר למדיניות כלכלית (2020) על תמיכה במחקר זה. כל הטעויות הן באחריותנו.

² החלטת ממשלה 1539, מיום 21.3.2010; החלטת ממשלה 922, מיום 30.12.2015. להרחבה על התכניות, הצעדים וכלי המדיניות שהופעלו ותקציבים שהוקצו למטרה זו, ראו קסיר (קלינר) וצחור-שי (2016), וישיב וקסיר (קלינר) (2019).

גורמים וחסמים שונים משפיעים על תעסוקת נשים, וביניהם גורמים כלכליים ודמוגרפיים אך גם גורמים תרבותיים. נשים עשויות להיות "מודרניות", "מסורתיות" או על הטווח שבין מסורתיות למודרניות. מחקרים שבחנו את השתלבותן של נשים בשוק העבודה בעולם, מצאו שמשנת 1970 "המודרניות" משפיעים על ההשתלבות של נשים בשוק העבודה, במובחן ממשנת 1970. לנשים "המודרניות" מאפיינים של אישה מערבית בת-זמננו, כהשכלה גבוהה ומעורבות חברתית וכלכלית גבוהה.

יש שני היבטים מרכזיים למודרניות: תרבות ומנטליות (כגון דעות לגבי תפקידה המגדרי ומעמדה של אישה – דעות של האישה, של הבעל ושל ההורים של הבעל או של האישה), ושימוש בטכנולוגיות מתקדמות ("ידע מודרני") בין שני היבטים אלה קיים מתאם חיובי. לצד זאת, משתנה תרבותי נוסף העשוי להשפיע על יציאת נשים לשוק העבודה הוא רמת הדתיות, שגם הוא מתואם, לעיתים, עם מאפייני תרבות אחרים.

ראוי לציין כי שיעור התעסוקה של נשים ערביות בישראל אינו שונה מהותית מהשיעורים בארצות המוסלמיות והערביות, דבר המעלה את הסברה על קיומו של קשר בין תפיסות תרבותיות ודתיות ליציאת נשים ערביות לשוק העבודה. חיזוק להשערה זו עולה גם במחקר של Spierings and Smits (2007), שבחן את ההשתלבות בשוק העבודה של נשים ערביות במצרים, ירדן, סוריה, מרוקו וטוניס, ומצא כי נשים ערביות מודרניות משלבות יותר בשוק העבודה.

הקשיים של הנשים הערביות בשוק העבודה בישראל הובילו חוקרים להעמיק בנושא ולחקור את תעסוקת נשים ערביות בישראל³. למרות חוסר ההצלחה של המדיניות להביא, בשלב זה, לשינוי משמעותי בתעסוקת נשים ערביות ולמרות הקשר שנמצא בעולם בין תרבות ותעסוקת נשים, קשר זה כמעט ולא נחקר בישראל. במחקרים המעטים שעסקו בנושא נמצאו עדויות לקשר בין מאפיינים מודרניים ויציאת נשים ערביות לעבודה מחוץ לביתן, למשל Kasir (Kaliner) and Yashiv (2010) ו- (2012). ואולם בהיעדר נתונים מספקים בסטטיסטיקה הרשמית בישראל על היבטים שונים של תרבותיות, לא היה אפשרי עד כה לבצע מחקר מעמיק שיתמקד בכל האספקטים של סוגיה זו.

הבנת הקשר שבין תרבות-מסורתיות והשתלבות נשים ערביות בשוק העבודה חשובה והכרחית לצורך עיצוב ויישום של מדיניות אפקטיבית שתסייע להשתלבות נשים ערביות בשוק העבודה, שהיא אחד מהאתגרים החשובים העומדים בפני המשק הישראלי. זאת בפרט לנוכח העובדה שלמרות המאמצים הרבים לשלבן בתעסוקה, התוצאות אינן משביעות רצון. מטרת המחקר היא לבחון האם קיים קשר בין מאפיינים תרבותיים ליציאת האישה הערבייה לשוק עבודה, ובאילו מאפיינים מדובר. רק הבנה מלאה של המאפיינים התרבותיים תאפשר עיצוב של כלי מדיניות

³ כך, למשל, מצאה ליפשיץ (2004), בכל הסימולציות שהריצה, כי נשים "מודרניות" (שהוגדרו כמשתייכות למשפחה שבה שני בני הזוג נתפסים כשווים) משתתפות בשוק העבודה יותר מנשים "מסורתיות" (המשתייכות למשפחות שבהן הגבר הוא המפרנס הראשי).

⁴ Kasir (Kaliner) and Yashiv (2010, 2012), וקינג, נאון וולדה-צדיק וחביב (2009), חקרו את הגורמים השונים המשפיעים על יציאת נשים ערביות לשוק העבודה; ישיב וקסיר (קלינר), (2019), חקרו את החסמים העומדים בפני נשים ערביות והשינוי שחלו בחסמים על פני 40 שנים, תוך הבחנה בין חסמים טרום-שוק-העבודה, כלומר חסמים לרכישת הון אנושי, וחסמים בשוק העבודה עצמו; ליפשיץ ותחאוכו (טרם פורסם), בחנו את השפעה שיש לידיעת השפה העברית על תעסוקת נשים ערביות; ושלוסר (2006), בחנה את השפעת מתן חינוך טרום חובה חינוך על היצע העבודה של אימהות ערביות.

לצד המחקרים שבחנו מכלול גורמים, התפרסמו מחקרים וניתוחים שבחנו סוגיות שונות של תעסוקת נשים: ישיב וקסיר (קלינר), (2011) התמקדו בתעסוקה בקרב נשים צעירות; מלכי (2011) וברק (2019) דנו בתרומה של התחבורה הציבורית לכניסתן של נשים מהאוכלוסייה הערבית בישראל למעגל העבודה; פוקס ופרידמן ווילסון (2018) סקרו את השינויים שחלו על פני השנים בהשכלה של נשים ערביות.

שיוכלו לסייע להגדלת שיעור התעסוקה, כלומר, כלי מדיניות הלוקחים בחשבון את המאפיינים התרבותיים והחסמים הנובעים מהם להשתלבות בתעסוקה.

2. ספרות רקע

במהלך המאה העשרים עברו הנשים בעולם המערבי תהליך של השתלבות בשוק העבודה. ההסברים רבים – שינויים טכנולוגיים שהביאו לחיסכון בעבודות משק הבית, עלייה ברמת ההשכלה, ירידה בפריון הילודה ושינויים חברתיים (Juhn and Potter, 2006). עליית שיעור התעסוקה של נשים לוותה גם ברצון להגשמה עצמית ולפיתוח קריירה. למרות זאת, במשפחות רבות עול הטיפול במשק הבית וגידול הילדים עדיין מוטל על האישה. התפתחויות אלה עוררו עניין בקרב חוקרים שבחנו את ההשפעה של היבטים שונים של מודרניות ומסורתיות על יציאת נשים לעבודה מחוץ לבית.

במחקרים שונים שבחנו את התעסוקה של נשים לפי השתייכותן הדתית, נמצא כי שיעור התעסוקה של נשים מוסלמיות נמוך משמעותית מהשיעור של נשים לא מוסלמיות בעלות מאפיינים דומים. בין המחקרים הבולטים: Connor and Koenig (2015); Khattab, Johnston and Manley (2015); Pastore and Tenaglia (2013); Klasen and Pieters (2012).

במחקר של Abdelhadi (2017) שחקר את הקשר בין רמת הדתיות של נשים מוסלמיות – שנמדדה לפי פרמטרים של נוכחות במסגדים, הרגלי תפילה ודיווח עצמי על חשיבות הדת – ותעסוקת נשים, נמצא מתאם חיובי בין נוכחות במסגדים ותעסוקה. לעומת זאת, להרגלי התפילה ולחשיבות של מיקומה של הדת אצל האישה, אין השפעה משמעותית על התעסוקה.

גם ללבוש האתני יש השפעה על התעסוקה: הלבוש המסורתי הוא לעיתים עדות לתרבות שמרנית ודתית יותר (Read and Bartkowski, 2000). המשפיעה בדרכים עקיפות על עולם התעסוקה של הנשים. קיימת גם אפליה של מעסיקים, המפלים נשים עם לבוש מסורתי (Ghumman and Ryan, 2013).

המאפיינים התרבותיים של האישה מושפעים גם מהסביבה שבה גדלה (מוסכמות חברתיות) ובפרט ממשפחתה. לפי Fernández and Fogli (2009), להבדלים במאפיינים התרבותיים משקל משמעותי בהסבר של השונות בתעסוקת נשים על פני זמן ובין מדינות. Fernández (2013) מתארת את מנגנון קבלת ההחלטה של אישה לגבי יציאתה לעבודה, דרך השוואת התועלת שתופק מהיציאה לעבודה (שכר והגשמה עצמית) למחיר (פגיעה אפשרית בגידול הילדים, בנישואין וכדומה). בכל דור מועברת לנשים, מדור הנשים שלפניו, תמסורת לגבי השאלה אם עבודה היא דבר רצוי או לא, תמסורת המשפיעה על ההחלטות לגבי יציאה לעבודה מחוץ לבית. ואכן, במחקר של Bisin and Verdier (2000) נמצא שהתמסורת המשפחתית הבין דורית משפיעה על בחירות עתידיות בשוק העבודה ועל התנהגויות חברתיות, ומראה כי תעסוקת האם היא מנבא טוב להעסקת הבת וגורם חשוב המסביר שינויים בהשתתפות בכוח העבודה של נשים.

לצד ההשפעה שיש למסורתיות על יציאה לשוק העבודה של נשים, קיימת גם השפעה של המסורתיות על מספר שעות העבודה של האישה. Fernández (2007) בדקה את ההשפעה התרבותית על נשים שהן "דור שני" למהגרים לארה"ב, כשהמשתנה התרבותי שנבדק התייחס למדינת המוצא

ממנה הגיעו ההורים. מדינות המוצא חולקו למדינות שמרניות ולמדינות מודרניות, לפי שיעור ההשתתפות של הנשים במדינת המוצא בשנות ה-50 (כי זאת התרבות שבה גדלו ההורים של אותן הנשים), Fernández מצאה שיש קורלציה ברורה בין שמרנות של ארץ המוצא של ההורים לשעות העבודה – נשים אשר הן בנות למהגרים ממדינות שמרניות עבדו פחות שעות ובשיעור נמוך יותר. ממצא דומה התקבל גם במחקר של Fernandez and Fogli (2009).

3. הנתונים

בסיס הנתונים של המחקר הוא נתונים מתוך סקר ייחודי שבוצע במיוחד לצורך מחקר זה⁵, שהתבסס על מדגם מייצג של נשים ערביות.

ייחודיות הסקר: כמו בכל סקר שמטרתו בחינה של היבטי תעסוקה, גם הסקר הנוכחי כלל שאלות על היבטים אישיים (כגיל ודת), משפחתיים, השכלתיים, דמוגרפיים ועוד. לצד זאת, בסקר זה שולבו, לראשונה בישראל, שאלות רבות על הרקע של המשפחה שבה גדלה האישה ועל היבטים שונים של תרבות, מסורת ומודרניות, ובה ייחודו הרב של הסקר (לפירוט ראו שאלון הסקר בנספח).

בין היתר שולבו בסקר שאלות המתייחסות לעמדות על מקומה ותפקידה המגדרי של האישה. בכלל זה נשאלו שאלות על עמדתה של האישה עצמה לגבי יציאת נשים לשוק העבודה, עמדתה לגבי לימודים של בנותיה (אם יש לה בנות). שאלות העוסקות בעידוד/התנגדות ליציאתה לעבודה מחוץ לבית, העמדות שהביעו הבעל, משפחתה ומשפחתו של בעלה. נכללו גם שאלות על משפחתה של האישה – כהשכלה של ההורים, יציאת האם של האישה לשוק העבודה ושאלות לגבי יציאה לעבודה מחוץ לבית של נשים אחרות ממשפחתה. כמו כן, נשאלה שאלה לגבי מעורבות המשפחה בבחירת המקצוע של האישה. לצד זאת נשאלה אם הנישואין של האישה התקיימו בשידוך, ושאלה על עמדותיה על לבוש של אישה.

הסקר כלל גם שאלות על רמת דתיות – רמת הדתיות של האישה, תדירות הביקורים שלה במקומות של פולחן דתי, רמת הדתיות של בן זוגה של האישה, של הוריה (כולל שאלה הבוחנת שינוי על פני זמן ברמת הדתיות שלהם) ורמת הדתיות של האחים והאחיות.

כמו כן, נשאלו שאלות על שליטה בידע מודרני ועל מיומנויות – רמת השכלה, שליטה בעברית ובאנגלית, שליטה בתוכנות הקשורות לעבודה בסביבה ממוחשבת (כדואר אלקטרוני, וורד, אקסל וניהול חשבונות), שימוש במחשב בבית (ואם כן לאיזו מטרת ומה תדירות השימוש), רישיון נהיגה (ואם אין רישיון, מה החסמים להוצאת רישיון) ועוד.

ראוי לשים לב שחלק מהשאלות בסקר מתייחסות להיבטים אנדוגניים של מסורת, אך חלקן מתייחס למשתנים אקסוגניים ובפרט אינם מושפעים מיציאתה של האישה לשוק העבודה. בכלל זה שאלות על מאפיינים שונים של המשפחה שבה גדלה האישה. שאלות אלו מאפשרות לבחון את ההשפעה האקסוגנית של היבטים שונים של מודרניות לעומת מסורתיות על יציאה לעבודה של נשים ערביות.

⁵ הסקר בוצע על ידי חברת סטאטנט (Statnet) במימון של מינהל מחקר וכלכלה במשרד הכלכלה (כיום האגף לאסטרטגיה ותכנון מדיניות במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים).

אוכלוסיית הסקר : נשים ערביות בישראל, ללא מזרח ירושלים, הגולן והפזורה. בסקר ניתן ייצוג לכל המחוזות, והוא כלל 89 יישובים שונים, המפורטים בלוח 1.

לוח 1: רשימת היישובים שנכללו בסקר

נצרת	חיפה	טורעאן	מעיליא	טירה
שפרעם	גית	כסייפה	פוריידיס	גולס
עוספיא	כפר כנא	כסרא סמיע	רמלה	ירושלים
דליית אל כרמל	כפר מנדא	עיילבון	שעב	סאג'ור
מגיד אלכרום	אעבלין	פקיעין	אבטין	באקה אל גרבייה
סחי'נין	כפר יאסיף	יפיע	אום אל קטוף	גילג'ולייה
עראבה	ריינה	כאבול	ביר אל מכסור	מזרעה
אום אל פחם	גידידה מכר	משהד	ואדי סלאמה	סנדלה
טייבה	קלנסווה	ראמה	טובא	עארה
נחף	רהט	תל אביב- יפו	יאנוח גת	עילוט
בענה	דבורייה	אבו גוש	כאוכב אבו אלהיג'א	עין קניא
דיר חנא	ערערה	אבו סנאן	כמאנה	ערב עראמשה
דיר אלאסד	אכסאל	חורפיש	כעבייה-טבאש-חגא'גי	שאגור
טמרה	בית ג'ין	נצרת עילית	כפר סמיע	שבלי אום אלגנם
כפר קאסם	גסר אלזרקא	פסוטה	מגדל שמש	שגב שלום
כפר קרע	לוד	באר שבע	מוסמס	שייח' דנון
מגאר	עין מאהל	זמר	משירפה	תל שבע
עכו	חיפה	זרזיר	נאעורה	

שיטת הדגימה של הסקר : בוצעה דגימת שכבות דיס-פרופורציונאלית בשילוב דגימת של שכבות אוכלוסייה שונות.

המדגם, נעשה בשתי שכבות :

1. **שכבה ראשונה מתייחסת לדת של המרואיינת**, בחלוקה לשלושה תאי דגימה: מוסלמיות, נוצריות ודרוזיות. כדי שיתאפשר ניתוח של כל אוכלוסייה בנפרד, ניתן ייצוג יתר בסקר לנשים דרוזיות ולנשים נוצריות.

2. **שכבה שנייה מתייחסת לגיל של המרואיינת**. גילי הנשים חולקו לשש קבוצות: בנות 18–24, בנות 25–34, בנות 34–44, בנות 45–54, בנות 55–64 ובנות 65 ומעלה. נקבעו מכסות של גילים ומספר הדגימות בכל שכבת גיל, נקבע לפי גודלה היחסי באוכלוסיית היעד.

הרציונל מאחורי בחירת שיטת דגימה משולבת:

- **דגימת שכבות דיס-פרופורציונאלית:** מאחר שאוכלוסיית המיעוטים כוללת קבוצות אתניות קטנות, שיש ביניהן הבדלים מובהקים סטטיסטית במגוון נושאים, נבחרה שיטת דגימה דיס-פרופורציונאלית, אשר נותנת ייצוג יתר של קבוצות קטנות באוכלוסיית היעד. שיטת דגימה זו מאפשרת ניתוח סטטיסטי מהימן גם בקרב הקבוצות הקטנות בכלל אוכלוסיית היעד.

▪ **דגימת של שכבות אוכלוסייה שונות:** בנושא המחקר, דהיינו "הגורמים המשפיעים על יציאה של נשים ערביות לעבודה", יש הבדלים מובהקים סטטיסטית בין נשים בגילים שונים. דבר זה מחייב דגימת של שכבות אוכלוסייה שונות, כלומר כל תא דגימה של שכבת הדת, חולק ל-6 תאי דגימה המייצגים את גילי הנסקרות. לכן, היה צורך לבצע גם דגימת של שכבות אוכלוסייה שונות.

כדי שהסקר ייצג מהימנה את אוכלוסיית היעד של כלל הנשים מאוכלוסיית המיעוטים בישראל, ועל מנת למנוע היווצרות מצב שבו שכבת גיל מסוימת בסקר עלולה להגיע מקבוצת דת אחת בלבד וליצור הטיה בממצאים הסופיים, בוצע שקלול של הנתונים. במחקר השתמשנו במשקלות, שהבסיס להן הוא נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בחלוקה לדתות ולקבוצות גיל, כשהשקלול לוקח בחשבון את גודלן באוכלוסיית היעד ובסקר שנערך. לפירוט המשקלות ראו לוח 2.

לוח 2: משקלות

מקדם השקלול	השיעור באוכלוסייה (על פי סקר כוח אדם 2015, אחוזים)	השיעור בסקר (אחוזים)	קבוצת גיל	דת
1.2510	1.6629	1.3292	18-24	נוצרית
1.4435	2.0663	1.4315	25-34	נוצרית
1.2997	1.9934	1.5337	34-44	נוצרית
0.5175	1.7989	3.4765	45-54	נוצרית
0.3598	1.3614	3.7832	55-64	נוצרית
0.3685	1.5072	4.0900	65 ומעלה	נוצרית
0.4269	2.1388	5.0102	18-24	דרוזית
0.9200	2.1636	2.3517	25-34	דרוזית
0.7826	1.9205	2.4540	34-44	דרוזית
0.4678	1.4829	3.1697	45-54	דרוזית
0.2810	0.9481	3.3742	55-64	דרוזית
0.6340	0.7779	1.2270	65 ומעלה	דרוזית
3.3379	18.7712	5.6237	18-24	מוסלמית
2.0756	18.8888	9.1002	25-34	מוסלמית
1.1224	16.8711	15.0307	34-44	מוסלמית
0.7258	12.6898	17.4847	45-54	מוסלמית
0.6128	7.2687	11.8609	55-64	מוסלמית
0.7418	5.6885	7.6687	65 ומעלה	מוסלמית
1		2.2		סרבו לענות

תקופת הסקר: הראיונות בוצעו במהלך תקופה של כשבועיים וחצי בין ה-25/09/2016 ועד ה-13/10/2016, בין השעות 09:00 עד השעה 20:00, ובמהלכה רואיינו (ראיון מלא) 1,000 נשים בנות 18 ומעלה.

הסוקרים: צוות שביצע את הסקר כלל 25 איש: 2 מנהלות, 2 סוקרים גברים ו-21 סוקרות. שפת האם של כל הסוקרים היא ערבית. רוב רובם (למעלה מ-90 אחוזים מהסוקרים) הם בעלי תואר אקדמי או סטודנטים, ולשאר הסוקרים היה ניסיון רב בביצוע סקרים, של יותר מ-4 שנים בחברת הסוקרים. הסקר בוצע טלפונית והוא נערך בשפה הערבית. לכל הסוקרים בוצעו הדרכות לקראת הסקר והן הודרכו במהלך הפרי-טסט. כמו כן, בוצעו סימולציות במערכת ממוחשבת לניהול הסקר. לכל סוקר הוסבר הרציונל של המחקר והתרומה שלו והם עברו הכנה למקרים של התנגדויות.

ההיענות לסקר : ההיענות להשבה על הסקר הייתה גבוהה בהשוואה לסקרים קודמים באורך דומה, שביצעה חברת הסקרים בקרב נשים ערביות. הסוקרים דיווחו שהנשים גילו עניין בנושא המחקר ובשאלות הסקר. גם הקשיים שבהם נתקלו הסוקרים במהלך הסקר היו מעטים בהשוואה לסקרים אחרים שעסקו בנושאים שהיו פחות רלבנטיים לנשים ערביות. במקרים שבהם נתקלו הסוקרים בהתנגדות, היה ניסיון לשכנע את הנשים להתראיין, ונעשו ניסיונות חוזרים ונשנים. בדומה, נעשו מספר ניסיונות לבצע ראיון במקרים שלא היה מענה לשיחת הטלפון. הזמן הממוצע של ראיון היה 18 דקות.

לוח 3: שיחות הטלפון – התפלגות סטטוס הסיום

22 אחוזים	הראיון הושלם
32 אחוזים	סירוב להשיב על השאלון
40 אחוזים	לא היה מענה לטלפון, או שהמרואינית לא התאימה (גיל לא רלוונטי, קשיי שפה והבנה, יישוב לא רלוונטי או תא דגימה שנסגר, או שהאישה אינה בבית).
4 אחוזים	הראיון הופסק באמצע (סירוב של הנסקרת להמשיך את הראיון)

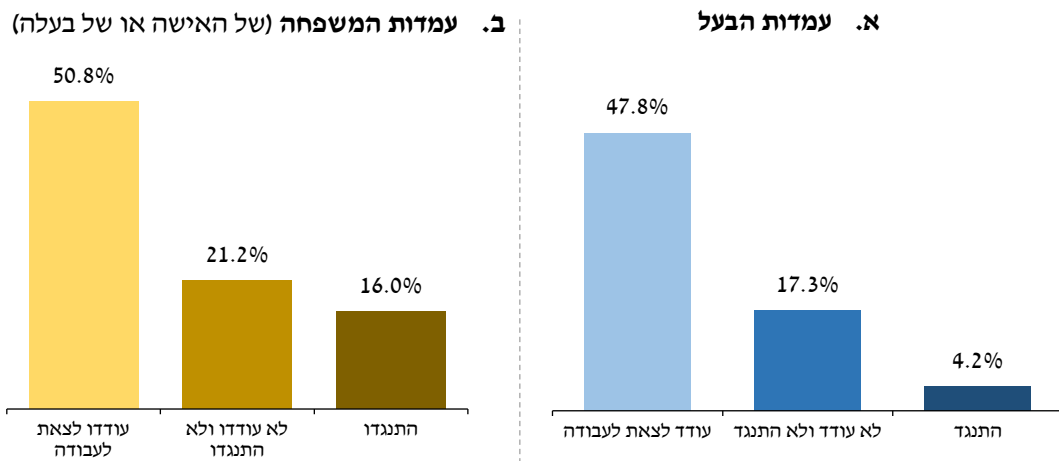
4. סטטיסטיקה תיאורית

בפרק זה מוצגת סטטיסטיקה תיאורית הבוחנת קיומו של מתאם בין מספר מאפיינים תרבותיים או מסורתיים-קלאסיים ושיעורי תעסוקה של נשים ערביות⁶. ההיבטים המוצגים להלן מתייחסים לשני ההיבטים המרכזיים של מסורת: האחד, תרבות ומנטליות; השני, שימוש בטכנולוגיות מתקדמות ("ידע מודרני"). לצד זאת, מוצג גם הקשר עם משתנה תרבותי נוסף – רמת הדתיות. הממצאים בפרק זה מתייחסים לקשרים סטטיסטיים ולא לקשרים סיבתיים, וגם אינם מתייחסים לקשרי הגומלין שבין משתני התרבות השונים.

תרבות ומנטליות

נשאלת השאלה אם קיים קשר בין עמדות המשפחה לגבי יציאת נשים לעבודה לבין שיעורי התעסוקה שלהן.

תרשים 2: שיעור התעסוקה של נשים לפי עידוד המשפחה ליציאתה לעבודה

מקור: קסיר (קלינר), מיעארי וליס-גינסבורג, 2019. משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים.

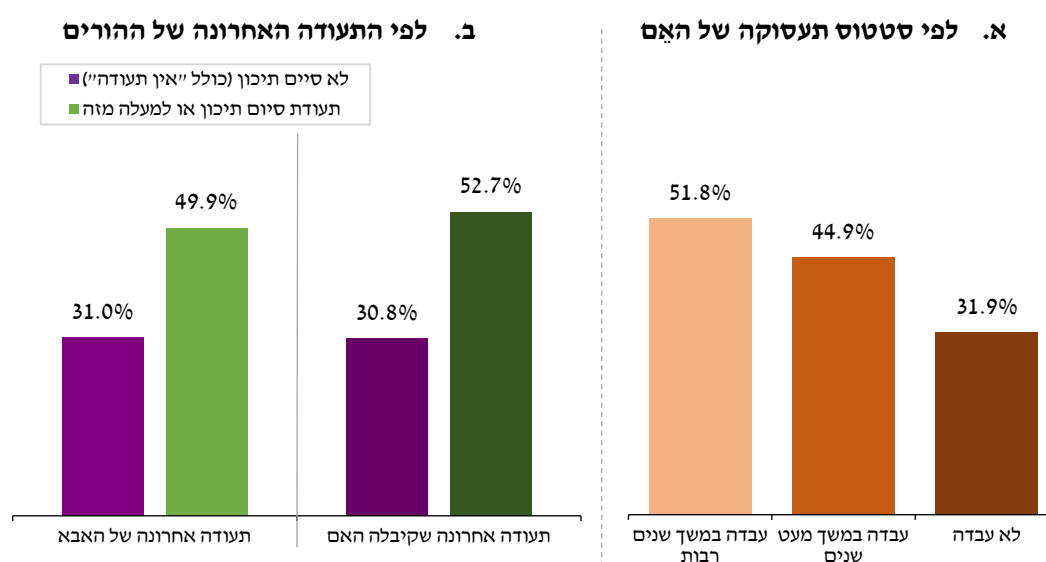
מהממצאים בתרשים 2 אפשר לראות כי כ-48 אחוזים מהנשים שבעליהן עודדו אותן להשתתף בשוק העבודה אכן מועסקות, בעוד שבקרב נשים שבעליהן התנגדו לכך שיעור התעסוקה נמוך במיוחד ועומד על כ-4 אחוזים. למעלה ממחצית מהגברים מעודדים את נשותיהן לצאת לשוק העבודה, אך השיעור נמוך – 58 אחוזים. גם עמדות משפחתה של האישה או של בן זוגה מתואמות עם השתלבותה במעגל העבודה. בעוד ששיעור התעסוקה בקרב נשים שהמשפחה (שלה או של בן זוגה) עודדה אותן לצאת לשוק העבודה עומד על כ-51 אחוזים, שיעור התעסוקה בקרב נשים שהמשפחה התנגדה ליציאתן לעבודה עומד על 16 אחוזים בלבד. מהנתונים נראה כי תמיכת המשפחה היא מאפיין חשוב המתואם עם תעסוקה של נשים ערביות, אך, פחות משמעותי לעניין אי-יציאה לעבודה מתמיכת הבעל. מעניין לציין ששיעור הנשים המדווחות כי משפחתן התנגדה ליציאתן לעבודה הוא 8 אחוזים, כמחצית משיעור הנשים המדווחות שהבעל התנגד לכך – 15 אחוזים. גם עמדות בדבר הלבוש של האישה מתואמות עם שיעורי התעסוקה. שיעורי התעסוקה

⁶ להרחבה, ולבחינת היבטים נוספים ראו קסיר (קלינר), מיעארי וליס-גינסבורג (2019).

בקרב נשים שעמדתן היא כי אישה ערבייה צריכה להתלבש באופן מסורתי עם רעלה נמוכים משמעותית מאשר שיעורי התעסוקה בקרב נשים הסבורות כי האישה הערבייה צריכה להתלבש בגדים מודרניים (כ-25 אחוזים וכ-59 אחוזים, בהתאמה). הקשר שנמצא בין עמדות לגבי לבוש ותעסוקת נשים עשוי להקשר הן למתאם שבין הדת והתרבות ליציאה לעבודה והן להשפעה ולרתיעה על המעסיקים שעשויה להיות לביגוד המסורתי-דתי. הקשר הקיים בין עמדות לגבי הלבוש לשיעור התעסוקה מקבל משנה חשיבות כאשר מבחינים בכך שרק 15 אחוזים מכלל הערביות סבורות שעל בגדי אישה ערבייה להיות מודרניים (59 אחוזים סבורות שלבוש אישה ערבייה צריך להיות מסורתי ו-26 אחוזים מסורתי עם רעלה).

בחינת שיעור התעסוקה לפי הסטטוס התעסוקה של האם מלמד כי שיעור התעסוקה בקרב נשים שאימהותיהן עבדו במשך שנים רבות גבוה בהשוואה לנשים שאימהות שלהן עבדו רק מספר מועט של שנים, וגבוה בהרבה מאלה שאימהותיהן לא עבדו כלל (תרשים 3) – כ-78 אחוזים מכלל הנשים. כמו כן, שיעור התעסוקה של נשים שאחד מהוריהם סיים תיכון גבוה משמעותית משל נשים שהוריהן לא סיימו תיכון.

תרשים 3: שיעור תעסוקה של נשים לפי סטטוס תעסוקה של האם ותעודה אחרונה של ההורים

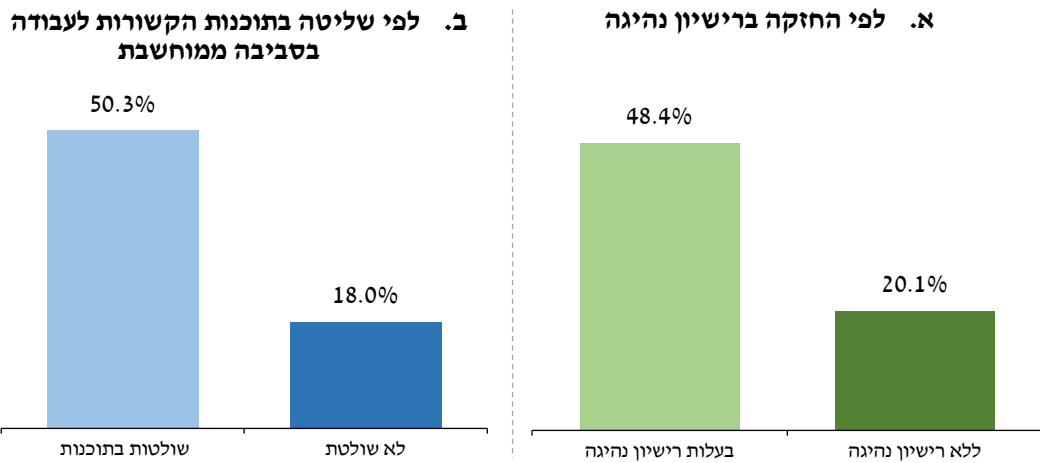

מקור: קסיר (קלינר), מיעארי וליס-גינסבורג, 2019. משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים.

שימוש בטכנולוגיות מתקדמות ("ידע מודרני")

שיעור הנשים המועסקות בקרב המחזיקות ברישיון נהיגה גבוה משיעור הנשים המועסקות בקרב נשים שאין להן רישיון נהיגה – כ-48 אחוזים לעומת כ-20 אחוזים, בהתאמה. ממצאי הסקר מלמדים גם על קיומו של קשר בין שליטה בתוכנות הקשורות לעבודה בסביבה ממוחשבת ותעסוקה של נשים ערביות – כמחצית מהנשים אשר דיווחו כי הן שולטות בתוכנות אלה מועסקות, לעומת 18 אחוזים בלבד בקרב נשים אשר דיווחו כי אינן שולטות בתוכנות אלה, כפי שנראה בתרשים 4.

תרשים 4: שיעור התעסוקה של נשים לפי מחזיקות ברישיון נהיגה ושליטה בתוכנות

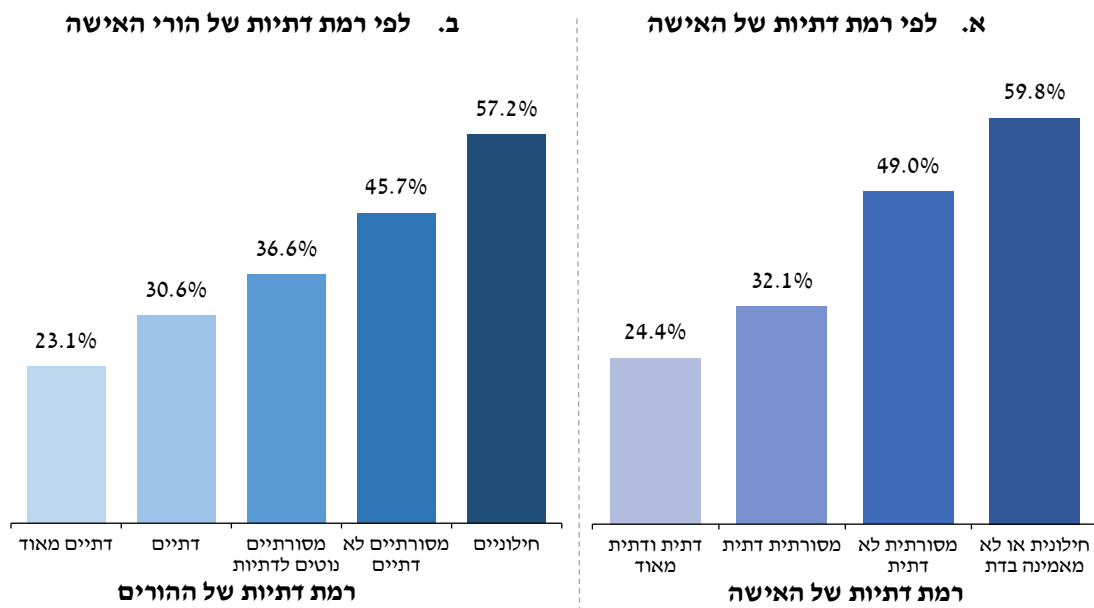

מקור: קסיר (קלינר), מיעארי וליס-גינסבורג, 2019. משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים.

רמת דתיות

החברה הערבית מאופיינת בשיעור גבוה של משפחות דתיות. כ-32 אחוזים מהנשים בסקר העידו שהן דתיות או דתיות מאוד ו-32 אחוזים נוספים מסורתיות דתיות, לגבי רמת הדתיות של הורי האישה, השיעורים אף גבוהים במעט (39 אחוזים ו-36 אחוזים, בהתאמה). בחינת שיעור התעסוקה לפי רמת דתיות של האישה מצביעה על קיומו של מתאם שלילי בין שני המשתנים, כמו גם מתאם שלילי בין שיעור המועסקות ורמת הדתיות של ההורים (תרשים 5).

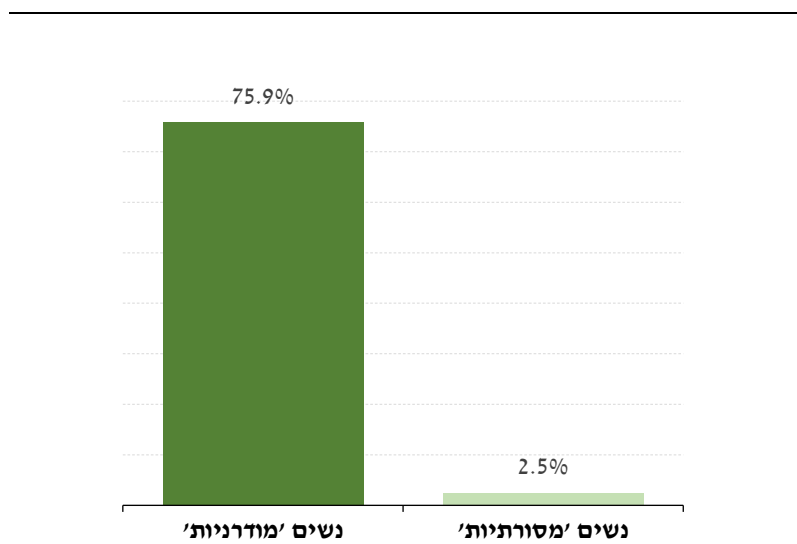
תרשים 5: שיעור תעסוקה של נשים לפי רמת דתיות

מקור: קסיר (קלינר), מיעארי וליס-גינסבורג, 2019. משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים.

התמונה המתקבלת מהניתוח עד כה עולה בקנה אחד עם התפיסה לפיה אישה 'מודרנית', לפי מאפיינים שונים, יוצאת יותר לשוק העבודה. כדי להמחיש את ההבחנות בין אישה 'מודרנית' לאישה 'מסורתית', ערכנו את התרגיל השרירותי הבא: הפרדנו את המדגם לקבוצות שונות של רמת מודרניות, ובכלל זה גם לקבוצות קיצוניות. מאחר שאין נתונים ישירים על היותה של אישה מודרנית או מסורתית, הגדרנו אותן לפי תכונותיהן. לצורך המחשה בחרנו כאן בהגדרה מצומצמת. הגדרנו אישה 'מודרנית' כאישה שלה 13 שני"ל ומעלה, בעלת רישיון נהיגה, עם רמת אנגלית בינונית ומעלה, שולטת בתוכנות הקשורות לעבודה בסביבה ממוחשבת, לא דתית או מסורתית והמשפחה שלה ושל בעלה עודדו את האישה לצאת לעבודה. אישה 'מסורתית' הוגדרה כאישה שלה עד 10 שנות לימוד, ללא רישיון נהיגה, אינה בקיאה בשימוש בתוכנות הקשורות לעבודה בסביבה ממוחשבת, עם רמת אנגלית נמוכה, דתית או מסורתית-דתית שמשפחתה ומשפחת בעלה לא עודדה או אף התנגדה ליציאתה לעבודה.

תרשים 6: שיעור התעסוקה של נשים – 'מודרניות' לעומת 'מסורתיות'

כפי שאפשר לראות בתרשים 6 קיימת שונות רבה בשיעורי התעסוקה בין שתי הקבוצות: הנשים 'המסורתיות' (כ-11% מהאוכלוסייה) כמעט ואינן מועסקות מחוץ למשק הבית, ולעומתן מרבית הנשים 'המודרניות' (כ-13% מהאוכלוסייה) יוצאות לשוק העבודה ושיעורי התעסוקה שלהן דומים לשיעור הממוצע של נשים בישראל, וכאמור, שיעור זה גבוה בהרבה מהשיעור הממוצע של נשים ב-OECD. נציין שתוצאות דומות על שיעורי התעסוקה התקבלו גם בחתכים אחרים שערכנו לצורך הגדרת מודרניות, ובכלל זה הגדרות שלא כללו רמת דתיות. ממצא זה גם דומה לממצא שהתקבל במחקר של Kasir (Kaliner) and Yashiv (2010).

5. מודל של היצע עבודה

ספרות ענפה עוסקת בהשתתפות בשוק העבודה⁷. להלן מודל בסיסי הנפוץ בספרות זו, מודל המפורט אצל Blundell and MaCurdy (2008).

⁷ לדיון נרחב ראו Blundell, MaCurdy and Meghir (2007), ובמיוחד סעיף 2 במאמר זה.

לפרט פונקציית תועלת קווי-קעורה, העולה בתצרוכת (c) ובפנאי (l). בעיית הפרט היא להשיא את תועלתו כדלקמן:

$$(1) \quad \max_{l, c, v} U(c_i, l_i, v_i)$$

s.t.

$$(2) \quad c_i = y_i + w_i h_i$$

$$(3) \quad h_i + l_i = T$$

$$c \geq 0$$

$$h \geq 0$$

כאשר U היא פונקציית התועלת. w הוא השכר לשעה y , היא ההכנסה ממקורות אחרים T , הוא סך השעות שלרשות הפרט, ו- h הוא מספר שעות העבודה. v הוא וקטור של תכונות הפרט. תכונות אלו עשויות להיות נצפות או בלתי נצפות ועשויות לכלול גורמים תרבותיים. דוגמה לגורמים תרבותיים הם עמדות לגבי תפקידה של האישה בשוק העבודה ובמשק הבית.

פתרון בעיה זו מניב היצע שעות עבודה h כפונקציה חיובית של w ושליית של y וכפונקציה של וקטור התכונות v_i .

$$(4) \quad h_i^* = h_i(w_i, y_i, v_i)$$

החלטת ההשתתפות p_i נתונה על ידי:

$$(5) \quad p_i = 1\{h_i^* > h_i^0\}$$

כאשר המשתנה h_i^* , שעות העבודה שהפרט i רוצה לעבוד, הוא מעל סף מסוים h_i^0 הפרט משתתף ($p_i = 1$); אחרת הפרט אינו משתתף ($p_i = 0$). h_i^* ו- h_i^0 נגזרים מניסוח פונקציות התועלת. לדיון בצורות פונקציונאליות שונות ראו Blundell, MaCurdy and Meghir (2007), ובפרט בעמודים 4,676–4,672.

6. המתודולוגיה

אנו בוחנים את השתתפותן של הנשים הערביות בשוק העבודה במתודולוגיה חדשה שהוצעה על ידי Danieli, Devi and Fryer (2020). שיטה זו מסיקה באמצעות שימוש במחקר תצפיתי (observational study) מהם הגורמים בעלי הפוטנציאל הגדול ביותר להשפיע על משתנה תוצאה מסוים (למשל שכר או השתתפות בכוח העבודה), כך שעל בסיס גורמים אלו חוקרים יוכלו לתכנן מחקרים ניסויים (experimental studies) בצורה אופטימאלית ובהמשך אף לעצב התערבות ממשלתית מתאימה.

יתרונה של השיטה הוא בכך שבניגוד לשיטות סטטיסטיות קלאסיות כמו רגרסיה לינארית ולמידה מונחית (supervised learning), היא משחררת את ההנחה כי החוקר יכול לשנות את מאפייניהם של הנחקרים ככל שירצה או בכל דרך עליה יצביעו הנתונים כאופטימאלית, מבלי להתחשב בכך שבפועל שילובים מסוימים של מאפיינים הם נדירים וכמעט שאינם קיימים במציאות. לצורך המחשה, נניח שלהשכלה גבוהה השפעה סיבתית חיובית על השכר לכלל האוכלוסייה, אך נדיר מאוד שאנשים שחוו התעללות בילדות ירכשו השכלה גבוהה. חוקר שישתמש בשיטות הקלאסיות לחיזוי השכר כפונקציה של המשתנים 'השכלה' ו-'התעללות בילדות' עלול להגיע למסקנה שההתערבות האופטימאלית תהיה לשלוח את כלל האוכלוסייה לרכוש השכלה גבוהה, למרות שבפועל הדבר אינו אפשרי. לעומת זאת, השיטה המוצעת ב-Danieli et al. (2020) תיקח בחשבון שהמשתנים 'השכלה' ו-'התעללות בילדות' מתואמים בניהם ולכן תציע שההתערבות האופטימאלית צריכה לכלול טיפול בשני הגורמים.

כדי למצוא התערבות, כלומר, פעולה כלשהי שתשנה את התפלגות המאפיינים מההתפלגות המקורית P_0 להתפלגות חדשה P_I , שמצד אחד תמקסם את משתנה התוצאה ומצד שני תתחשב בהתפלגות המשותפת של כלל המאפיינים, Danieli et al. (2020) מנסחים את הבעיה כבעיית מקסימיזציה באופן הבא⁸:

$$\max_{P_I} E(f(X) | P_I) - \lambda D_{KL}(P_I | P_0)$$

כאשר:

P_0 - ההתפלגות המשותפת של כלל המאפיינים (X) לפני ההתערבות, כלומר, ההתפלגות המקורית.

P_I - ההתפלגות המשותפת של כלל המאפיינים (X) לאחר ההתערבות.

$f(X)$ - פונקציה המתארת את הקשר הסיבתי שבין המאפיינים (X) למשתנה התוצאה (y) , כך שניתן לתאר את משתנה התוצאה לפי: $y = f(X) + \epsilon$.

$D_{KL}(P_I | P_0)$ - מרחק קולבק-לייבלר⁹ (Kullback-Leibler divergence) - מדד המתאר מרחק בין התפלגויות. במקרה זה, את המרחק בין התפלגות המאפיינים לאחר ההתערבות להתפלגות המאפיינים המקורית.

כפי שניתן לראות, הפתרון לבעיה זו הוא למעשה התפלגות משותפת של המאפיינים לאחר ההתערבות האופטימאלית, כלומר זו שמצד אחד תמקסם (בממוצע) את משתנה התוצאה, ומצד שני תשמור על התפלגות המאפיינים החדשה (לאחר ההתערבות) קרובה להתפלגות המאפיינים המקורית.

⁸ ההנחה המרכזית (והסטנדרטית) של השיטה היא שקיים קשר סיבתי כלשהו בין המאפיינים למשתנה התוצאה, כך שההתערבות משפיעה על משתנה התוצאה באמצעות השפעה על התפלגות המאפיינים.

⁹ המרחק מוגדר באופן הבא: $D_{KL}(P_I | P_0) = \int \pi_1 \log\left(\frac{\pi_1}{\pi_0}\right)$

כך, עבור ערך גדול של λ ($\lambda \rightarrow \infty$), האילוץ (החלק הימני של פונקציית המטרה) אינו מאפשר לנו לשקול התערבויות שישנו בצורה משמעותית את התפלגות המאפיינים. לעומת זאת, חוקר שישתמש באחת מהשיטות הקלאסיות על מנת לחפש את המאפיינים בעלי המתאם החלקי (partial correlation) הגבוה ביותר עם משתנה התוצאה, פותר למעשה את הבעיה ללא האילוץ ($\lambda \rightarrow 0$) ובכך מניח שניתן לשנות את מאפייני הנחקרים ללא כל מגבלה.

המודל שהוצג בסעיף 4 לעיל ניתן לאמידה במתודולוגיה זו כיון שאפשר לכתוב את בעיית המקסימיזציה שהמתודולוגיה "פותרת" באמצעות הניסוח של מודל היצע העבודה כדלקמן: הפונקציה p ממשוואה 5 היא הפונקציה f כאן וההתפלגות P היא ההתפלגות המשותפת של וקטור המאפיינים v ממשוואה 4).

למרות שבעיית המקסימיזציה המתוארת לעיל הינה בעיה פשוטה, נשים לב שכדי לפתור אותה ראשית עלינו לאמוד הן את f והן את P_0 . Danieli et al. (2020) מציעים 2 דרכים שונות לפתרון בעיית המקסימיזציה, תחת הנחות שונות על f ו- P_0 :

1. השיטה הפרמטרית – שיטה המניחה כי f היא לינארית ו- P_0 היא התפלגות רב-נורמלית (multivariate normal distribution).

2. השיטה הא-פרמטרית – שיטה שמשחררת את ההנחות הפרמטריות ומשתמשת בנראות האמפירית (empirical likelihood) כדי לאמוד את f ו- P_0 .

לאחר שנחשב את הפתרון לבעיית המקסימיזציה P_I , נרצה לברר אילו מאפיינים עברו את השינוי הכי גדול בעקבות ההתערבות האופטימאלית. כדי להתחשב בשינויים לא לינאריים ואף בשינויים לא מונוטוניים, Danieli et al. (2020) מציעים למדוד את השינוי שעבר המאפיין X_j באופן הבא:

$$\tau(X_j) = \frac{1}{100} \sum_{p=0}^{p=100} (q_p(X_j|P_I) - q_p(X_j|P_0))^2$$

כאשר $q_p(X_j|P_z)$ הינו האחוזון ה- p של המשתנה X_j תחת ההתפלגות P_z . היות והמדד רגיש ליחידות המדידה של המשתנים, נבצע תקנון (standardization) לכל המשתנים כך שסטיית תקן שלהם תהיה שווה ל-1. בנוסף, על מנת שהתוצאות יהיו בנות השוואה בין שתי השיטות שתוארו לעיל, בכל שיטה נתקנן גם את ההתפלגות של $\tau(X_j)$ כך שסטיית התקן של $\tau(X)$ תהיה שווה ל-1.

חשוב לסייג ולומר שהשיטה אינה אומרת במפורש מהי ההתערבות האופטימאלית ואף לא מציינת איזה ניסוי עלינו להריץ בהמשך. לחילופין, השיטה מתארת את ההתפלגות המשותפת של המאפיינים לאחר ההתערבות האופטימאלית, ומשאירה את החוקר להשתמש בידע המוקדם שלו כדי לתכנן את ההתערבות שתייצר את אותה ההתפלגות.

התוצאות מוצגות בלוחות ובתרשימים. הלוחות כוללים את סימן כוון ההשפעה, האומד הנקודתי point estimate למרחק שבין התפלגות המשתנה לפני ההתערבות להתפלגות המשתנה לאחר ההתערבות, סטיית התקן שלו, וערך P . התרשים מראה קו ובתוכו נקודה. הנקודה מייצגת את האומד הנקודתי הנ"ל והקו מייצג רווח הסמך למרחק זה, המופק בשיטת ה-

Percentile bootstrap. התרשימים מדווחים רק על המשתנים המובהקים ברמת מובהקות של 10%.

7. המדגם

המדגם הוא בן 837 נשים ערביות מתוך הסקר שתואר בסעיף 3 לעיל.

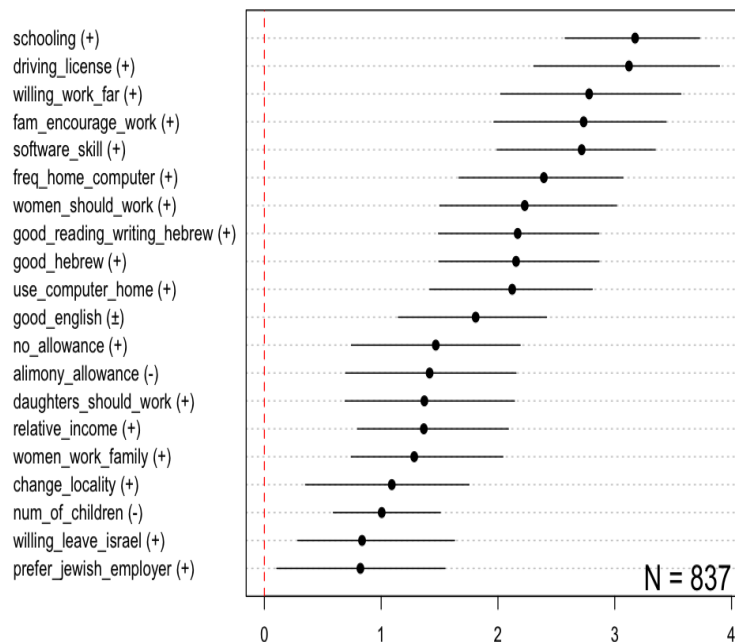
במסגרת הניתוח המובא להלן נכללו בין 20 ל-30 משתנים (בהתאם למקרים השונים המוצגים מטה) בוקטור משתני בקרה. אלו הם משתנים שאינם בני שינוי. לכן משתנים אלו אינם מדווחים בתרשימים ובלוחות המציגים את התוצאות. משתנים אלו כוללים את מקום המגורים (ירושלים, מרכז, צפון, חיפה, תל-אביב ודרום), מצב משפחתי (רווקה, נשואה, גרושה ואלמנה), קבוצת גיל, מספר ילדים, דת האישה, קיומה של נכות ורמת הנכות, רמת דתיות של ההורים, שינויים ברמת דתיות של ההורים לאורך השנים, קרובי משפחה דתיים נוספים, השכלת ההורים ובחינה של השאלה "האם אם האישה הועסקה בעבר."

8. התוצאות

הממצאים העולים מהשימוש בשיטת ההתערבות האופטימלית (בנוסח הא-פרמטרי) לגבי תעסוקת נשים ערביות בישראל מוצגים להלן. תחילה נציג את המדגם המלא. לאחר מכן נציג התוצאות לגבי נשים נשואות בלבד; זהו מדגם קטן יותר אך כולל מספר משתנים שאינם קיימים במקרה של נשים לא נשואות. בהמשך נציע ניסוח חסכוני יותר הכולל מדד של מודרניות ומדד של עמדות, המאגדים כל אחד מספר משתנים רלבנטיים. לבסוף נבחן מדגם של נשים שענו על שאלות הנוגעות לחסמי תעסוקה.

תרשים 7 ולוח 4 מציגים את המדגם הרחב. נציין כי בעוד שהתרשים מביא רק את התוצאות המובהקות, בלוח מופיעים כל אומדני השפעת המשתנים, כולל אלו שנמצאו לא מובהקים.

תרשים 7: שיטת ההתערבות האופטימלית, $n=837$

לוח 4: שיטת ההתערבות האופטימלית, n=837

משתנה	סימן	אומדן	סטיית תקן	P-value	רמת מובהקות
שנות לימוד	+	3.1743	0.7012	1e-04	***
רישיון נהיגה	+	3.1219	0.6728	1e-04	***
מוכנות לעבוד רחוק ממקום המגורים	+	2.7809	0.5852	1e-04	***
המשפחה מעודדת תעסוקה	+	2.7335	0.5836	1e-04	***
שליטה בתוכנות מחשב	+	2.7169	0.727	1e-04	***
תדירות שימוש במחשב ביתי	+	2.393	0.7285	1e-04	***
מאמינה כי על נשים להיות מועסקות	+	2.2295	0.4594	1e-04	***
מיומנות כתיבה וקריאה בעברית	+	2.1689	0.6633	1e-04	***
מיומנות דיבור בעברית	+	2.155	0.6779	1e-04	***
שימוש במחשב ביתי	+	2.1218	0.7169	1e-04	***
רמת אנגלית	+	1.8091	0.6829	1e-04	***
אינה מקבלת קצבאות	+	1.4676	0.5529	0.002	***
מקבלת דמי מזונות	-	1.4147	0.4817	0.002	***
מאמינה כי בנותיה צריכות לעבוד	+	1.37	0.4573	0.003	***
הכנסה יחסית	+	1.3652	0.534	0.001	***
נשים מועסקות במשפחה	+	1.2831	0.4201	0.004	***
שינתה מקום מגורים בעבר	+	1.091	0.4364	0.013	**
מספר ילדים	-	1.0049	0.661	0.035	**
מוכנה לעזוב את ישראל	+	0.8363	0.4439	0.059	*
מעדיפה מעסיקה/יהודית	+	0.8221	0.4422	0.068	*
לבוש מסורתי	+	0.7518	0.4634	0.129	
קצבת נכות	-	0.7248	0.4324	0.128	
מוכנה לעזוב מקום מגורים	+	0.5276	0.3956	0.237	
גודל משק הבית	+	0.3471	0.26	0.857	
עמידה בהוצאות	+	0.2976	0.4483	0.549	
רמת דתיות	-	0.2935	0.5162	0.688	
בעלות עצמית על בית המגורים	-	0.2897	0.2876	0.521	
הורים הם הבעלים של בית המגורים	+	0.2357	0.4722	0.623	
מקבלת קצבה אחרת	+	0.1604	0.2701	0.767	
מתגוררת בבית שכור	-	0.1197	0.2794	0.793	
הבעל ואני בעלים משותפים של הבית	-	0.0377	0.3424	0.939	
מקבלת להבטחת הכנסה	-	0.0316	0.2744	0.947	
הורי הבעל הם הבעלים של בית המגורים	+	0.0204	0.2614	0.973	

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

מהתרחים ומהלוח עולה כי המשתנים המתואמים באופן חיובי ומובהק עם תעסוקת נשים ערביות, אלו ששיפורם בקרב הנשים הערביות צפוי להועיל באופן המשמעותי ביותר להגברת שיעורי התעסוקה באוכלוסייה זו, הם השכלה ומשתנים המבטאים מודרניות (במעשה או בעמדות). שני משתנים משפיעים באופן שלילי ומובהק על תעסוקת נשים ערביות: מספר הילדים וקבלת דמי מזונות.

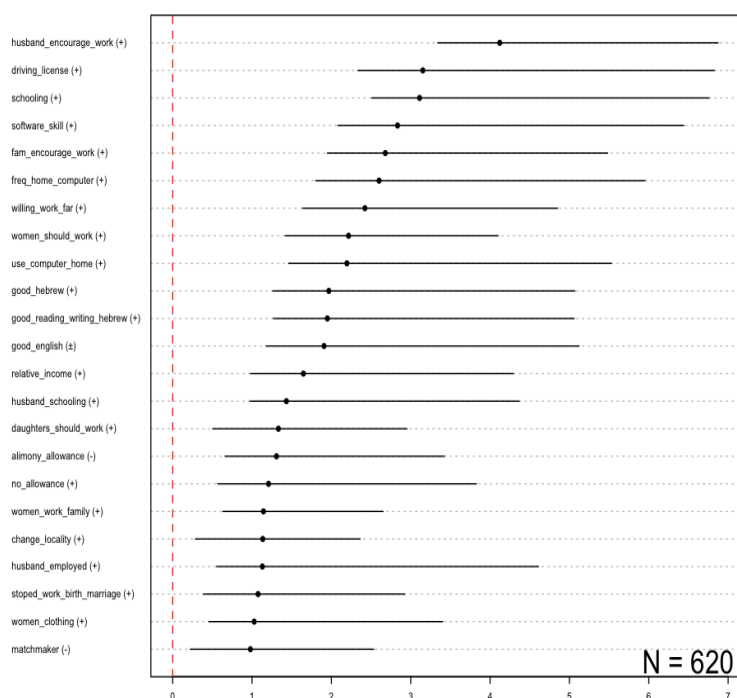
ראויים לציון גם המשתנים שלא נמצאו מובהקים: משתנים המעידים על האדיקות הדתית של האישה (לבוש מסורתי ורמת דתיות); משתנים הקשורים להכנסה, בהם זכאות לקצבאות שונות (קצבת נכות, קצבת הכנסה וקצבאות נוספות); הצלחה בכיסוי הוצאות משק הבית; וצורת הבעלות על הבית בו הן מתגוררות. חזרנו על המבחן האמפירי הני"ל תוך שימוש בתת-מדגם של נשים נשואות בלבד. תת מדגם זה מאפשר הכללה של משתנים נוספים הרלוונטיים לאוכלוסייה זו בלבד, בדגש על משתנים הקשורים לעמדות הבעל בסוגיות שונות ולטיפול בילדים. הכללתן של נשים אלו בלבד צמצמה את המדגם ל-620 נשים. תרשים 8 ולוח 5 מציגים את התוצאות.

לוח 5: שיטת ההתערבות האופטימלית, נשים נשואות, n=620

רמת מובהקות	P-value	סטיית תקן	אומדן	סימן	משתנה
***	1e-04	1.0332	3.9046	+	בעל מעודד השתתפות בשוק העבודה
***		0.5746	3.2756	-	הפסיקה לעבוד לאחר נישואין ו/או לידה
***	1e-04	1.429	2.987	+	רישיון נהיגה
***	1e-04	1.4011	2.9476	+	שנות לימוד
***	1e-04	1.3682	2.6847	+	שליטה בתוכנות מחשב
***		1.0104	2.539	+	המשפחה מעודדת תעסוקה
***	1e-04	1.2973	2.4638	+	תדירות שימוש במחשב ביתי
***	1e-04	0.9124	2.2949	+	מוכנות לעבוד רחוק ממקום המגורים
***	1e-04	0.686	2.0995	+	מאמינה כי על נשים להיות מועסקות
***	1e-04	1.3151	2.0793	+	שימוש במחשב ביתי
***	0.001	1.1827	1.8644	+	מיומנות דיבור בעברית
***	1e-04	1.1777	1.8467	+	מיומנות כתיבה וקריאה בעברית
***	1e-04	1.2311	1.8073	+	רמת אנגלית
***	1e-04	0.9433	1.5606	+	הכנסה יחסית
***	0.007	1.0352	1.3576	+	שנות לימוד של הבעל
**	0.01	0.5994	1.2621	+	מאמינה כי בנותיה צריכות לעבוד
***	0.004	0.7474	1.2389	-	מקבלת דמי מזונות
**	0.013	0.9587	1.1442	+	אינה מקבלת קצבאות
**	0.02	0.4847	1.0834	+	נשים מועסקות במשפחה
**	0.029	0.5149	1.0753	+	שינתה מקום מגורים בעבר
**	0.023	1.2949	1.0708	+	הבעל מועסק
*	0.059	0.5505	0.9813	+	גיל נישואין
**	0.034	0.8116	0.9736	+	רמת צניעות בלבוש
*	0.054	0.5778	0.9274	-	נישאה באמצעות שימוש בשדכנית
*	0.052	0.5818	0.9139	+	מוכנה לעזוב את ישראל
	0.139	1.1057	0.8035	+	מספר ילדים
	0.232	0.7784	0.5499	+	עמידה בהוצאות
	0.683	0.4445	0.4519	+	גודל משק הבית
	0.352	0.5468	0.4375	+	מעדיפה מעסיקה יהודיה
	0.381	0.7249	0.4044	-	מקבלת קצבת נכות
	0.396	0.5332	0.402	-	קרובת משפחה של הבעל
	0.384	0.3132	0.3999	+	הבית בו מתגוררת בבעלותה
	0.396	0.3183	0.3752	-	הבית בו מתגוררת שכור
	0.494	0.4686	0.3331	+	מוכנה לעזוב את מקום מגוריה
	0.659	0.9257	0.3317	-	רמת דתיות
	0.556	0.329	0.2752	+	הורי הבעל הם הבעלים של הבית
	0.632	0.3219	0.2349	-	הוריה הם הבעלים של הבית
	0.812	0.3267	0.1146	+	מקבלת הבטחת הכנסה
	0.814	0.3504	0.1061	-	הבעל והיא בעלים משותפים של הבית
	0.972	0.2991	0.0125	-	מקבלת קצבאות אחרות

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

תרשים 8: שיטת ההתערבות האופטימלית, נשים נשואות, n=620

איכותית התוצאות כאן דומות לאלו שהוצגו לעיל. מקרב המשתנים שנוספו במדגם זה ושנמצאו מובהקים בולטים משתנים המבטאים עמדות מודרניות (בעל מעודד השתתפות בשוק העבודה, משפחה מעודדת תעסוקה) כמשפיעים חיובית ומשתנים הפוכים (הפסיקה לעבוד לאחר נישואין ו/או לידה ונישאה באמצעות שימוש בשדכנית) כמשפיעים שלילית.

ניתן לבחון את הקשרים הללו בניסוח חסכוני יותר על ידי הגדרת שני מדדים:

האחד הוא מדד מודרניות, שהוא ממוצע משוקלל של שמונה משתנים מנורמלים – החזקה ברישיון נהיגה, רמת המיומנות בתוכנות מחשב, שימוש ותדירות השימוש במחשב ביתי, רמת הכתיבה, הקריאה והדיבור בעברית, רמת האנגלית, ומשתנה הבוחן האם נשים אחרות במשפחה מועסקות. נציין כי מדובר במשתנים המתייחסים לפעילות או ידע, לא לעמדות.

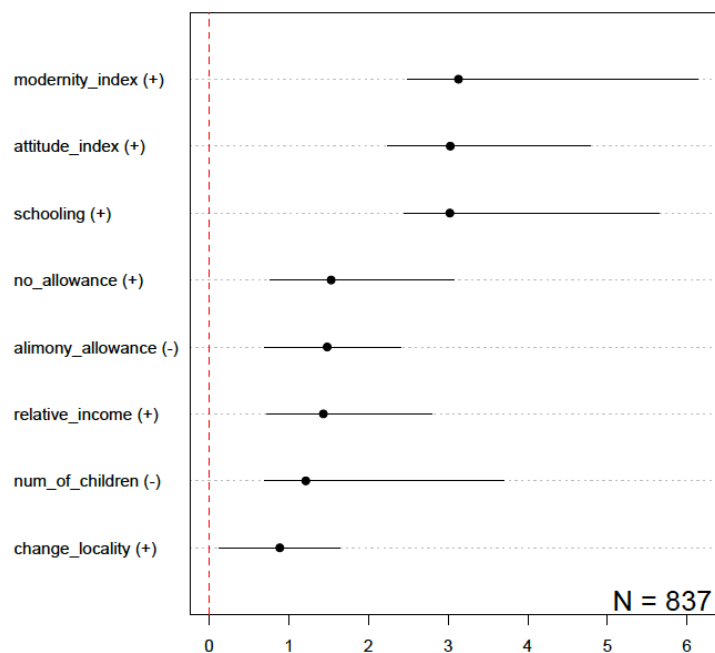
השני הוא מדד גישה לשוק העבודה המבטא עמדות בנושא. המדד כולל 8 משתנים – האם המשפחה מעודדת השתתפות בשוק העבודה, רמת החשיבות המיוחסת ליציאת נשים לעבודה, רמת החשיבות המיוחסת לכך שהילדות שלה יזכו להשכלה, מוכנות לעבוד רחוק ממקום המגורים, מוכנות להחליף מקום מגורים בשביל מקום העבודה, מוכנות לעזוב את ישראל בשביל מקום העבודה, המשפחה מעודדת תעסוקה, ורמת העדפה של מעסיק יהודי.

המשתנים נורמלו כך שהממוצע שלהם יהיה 0 וסטיית התקן 1.

תרשים 9 ולוח 6 מציגים את התוצאות במדגם הכולל.

תרשים 9 : שיטת ההתערבות האופטימלית, מדד מודרניות לצד מדד עמדות, כלל המדגם,

n=837

לוח 6 : שיטת ההתערבות האופטימלית, מדד מודרניות לצד מדד עמדות, כלל המדגם, n=837

משתנה	סימן	אומדן	סטיית תקן	P-value	רמת מובהקות
מדד מודרניות	+	3.1296	0.6902	1e-04	***
מדד גישה לשוק העבודה	+	3.0272	0.5069	1e-04	***
שנות לימוד	+	3.0214	0.6211	1e-04	***
אינה מקבל קצבאות	+	1.53	0.4878	1e-04	***
מקבלת דמי מזונות	-	1.4809	0.423	0.001	***
הכנסה יחסית	+	1.4325	0.4739	0.003	***
מספר ילדים	-	1.2118	0.5754	0.039	***
שינתה מקום מגורים בעבר	+	0.8857	0.384	0.08	**
גודל משק הבית	+	0.5676	0.2688	0.306	
רמת דתיות	-	0.355	0.4725	0.533	
עמידה בהוצאות	+	0.3881	0.4233	0.343	
היא ובעלה בעלי הבית	-	0.2972	0.3294	0.498	
היא בעלת הבית	-	0.3975	0.3054	0.367	
הורי הבעל הם בעלי הבית	+	0.0506	0.2168	0.899	
הוריה הם בעלי הבית	+	0.5862	0.414	0.164	
מתגוררת בדירה שכורה	-	0.1421	0.2544	0.731	
מקבלת הבטחת הכנסה	-	0.0669	0.2651	0.874	
מקבלת קצבת נכות	-	0.6666	0.3714	0.109	
מקבלת קצבה אחרת	+	0.0957	0.2529	0.827	

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

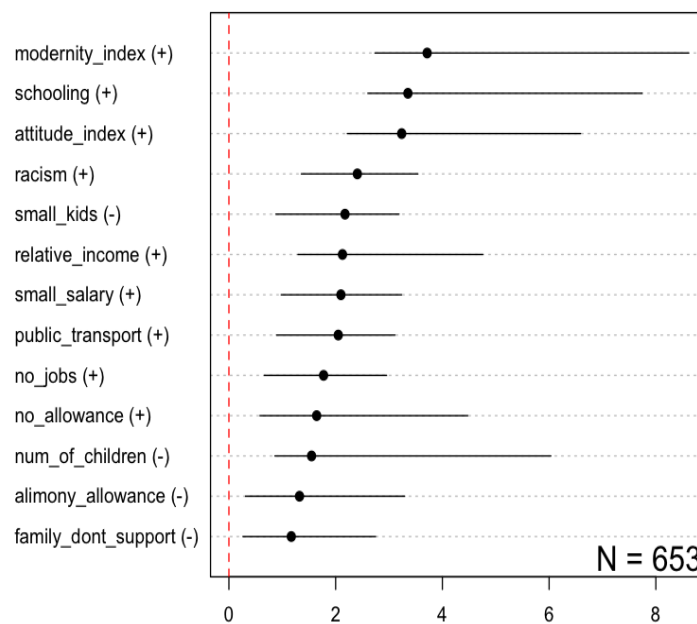
מתרשים 9 ולוח 6 עולים הממצאים הבאים :

- א. למדדי המודרניות והעמדות ההשפעות החיוביות החזקות ביותר, אף מעט יותר חזקות ממספר שנות ההשכלה.
- ב. משפיעים לשלילה הם מספר הילדים וקבלת דמי מזונות.
- ג. לא משפיעים באופן מובהק רמת דתיות ומשתנים הקשורים להכנסה ועושר.

הנשים נשאלו גם מספר שאלות בנוגע לעמדותיהן בנוגע לחסמים הקיימים בשוק העבודה. נשים מועסקות ונשים מובטלות נשאלו שאלות זהות בניסוחים מעט שונים כך שיתאימו לסטטוס התעסוקה שלהן. נשים מועסקות נשאלו עד כמה הגורמים הבאים מפריעים להן למצוא עבודה טובה יותר או עבודה במשרה מלאה – העדר תחבורה ציבורית, גידול ילדים קטנים, שכר נמוך לנשים, העדר מעונות מסובסדים, העדר מקצוע, העדר עבודה במשלח היד, העדפה של תעסוקת יהודים על פני ערבים, וחוסר תמיכה מצד המשפחה. נשים מובטלות נשאלו בנוגע לאותם חסמים תחת הניסוח הבא – עד כמה הגורמים הבאים תרמו לכך שאינך מועסקת כעת. עם זאת, כיוון שנשים רבות בחרו שלא להשיב על שאלות אלו, המדגם אשר כולל את משתני שאלות החסמים הוא של 653 משתתפות. תרשים 10 ולוח 7 מדווחים את התוצאות.

תרשים 10: שיטת ההתערבות האופטימלית, מדד מודרניות לצד מדד עמדות, כולל משתני

חסמים, n=653

לוח 7: שיטת ההתערבות האופטימלית, מדד מודרניות לצד מדד עמדות, כולל משתני חסמים,

n=653

משתנה	סימן	אומדן	סטיית תקן	P-value	רמת מובהקות
מדד מודרניות	+	3.7147	1.7374	1e-04	***
שנות לימוד	+	3.3541	1.5221	1e-04	***
מדד גישה לשוק העבודה	+	3.2375	1.1713	1e-04	***
גזענות היא חסם בשוק העבודה	+	2.4067	0.5587	1e-04	***
ילדים קטנים הם חסם בשוק העבודה	-	2.1753	0.5689	1e-04	***
הכנסה יחסית	+	2.1281	0.9172	1e-04	***
משכורות נמוכות הן חסם בשוק העבודה	+	2.0989	0.5676	0.002	***
היעדר תחבורה ציבורית היא חסם בשוק העבודה	+	2.0492	0.5752	0.001	***
היעדר משרות הוא חסם בשוק העבודה	+	1.7739	0.5613	0.001	***
לא מקבלת קצבאות	+	1.6443	0.996	0.002	***
מספר ילדים	-	1.5485	1.4991	0.007	***
מקבלת דמי מזונות	-	1.3227	0.7283	0.024	**
היעדר תמיכה משפחתית מהווה חסם בשוק העבודה	-	1.1688	0.6694	0.012	**
לבוש מסורתי	+	0.9292	1.0286	0.144	
שינתה מקום מגורים בעבר	+	0.868	0.5307	0.131	
הוריה בעלי הבית בו מתגוררת	+	0.8437	1.1685	0.122	
רמת דתיות	+	0.7635	1.2051	0.269	
היא ובעלה בעלי הבית בו מתגוררים	-	0.735	0.9205	0.18	
גודל משק הבית	+	0.7127	0.4645	0.397	
מקבלת קצבת נכות	-	0.6896	0.7061	0.233	
הורי הבעל בעלי הבית בו מתגוררים	+	0.6123	0.4189	0.3	
היעדר גנים מסובסדים מהווה חסם בשוק העבודה	-	0.5879	0.3999	0.326	
מקבלת הבטחת הכנסה	-	0.5432	0.5828	0.36	
היא בעלת הבית בו גרה	-	0.3491	0.4607	0.554	
היעדר מקצוע מהווה חסם בשוק העבודה	-	0.3064	0.429	0.686	
עמידה בהוצאה	-	0.303	0.6135	0.62	
מתגוררת בבית שכור	-	0.2147	0.3436	0.715	
מקבלת קצבאות אחרות	+	0.0976	0.3495	0.875	

מעבר לדפוסי התוצאות הקודמים נמצא גם כי רוב המשתנים המבטאים אמונה בקיום חסמים משפיעים באופן מובהק על התעסוקה. ההכרה בחסמים הבאים מגדילה תעסוקה: ישנה העדפה של העסקת יהודים על פני ערבים (racism), שכר נמוך (small_salary), העדר של תחבורה ציבורית (public_transport), והעדר עבודה במשלח היד (no_jobs). ההכרה בחסמים הבאים מקטינה תעסוקה: גידול של ילדים קטנים (small_kids) והיעדר תמיכה משפחתית (family don't support). ניתן לפרש ממצאים אלו כך: הכרה בחסמים שהם מחוץ לתא המשפחתי ממריצה נשים לעבוד דווקא; הכרה בחסמים בתוך המשפחה מרתיעה נשים.

9. דיון

ייחודו של הסקר החדש המוצג בעבודה זו טמון בקבלת מידע על היבטים תרבותיים-דתיים-חברתיים בחייה של האישה הערבייה בישראל, בדגש על נושא המודרניות מול המסורתיות. כך התקבל מידע הן לגבי עמדותיה של האישה ועמדות של סביבתה, והן לגבי פעילותה. זאת בנוסף למשתנים הנכללים בד"כ בסקרים כמו סקר כ"א ובהם משתנים כלכליים ודמוגרפיים.

שיטת ההתערבות האופטימלית מאפשרת בחינה רחבה יותר, עם פחות מגבלות, בהשוואה לרגרסיה רגילה, של הקשרים בין משתנים רבים לבין תעסוקת הנשים. הממצא העיקרי הוא כי מדד של מודרניות ומדד של עמדות מודרניות מהווים משתנים מרכזיים בניבוי תעסוקת הנשים הערביות בישראל, אף מעט יותר מהשפעת השכלתן. במקביל, מספר משמעותי של משתנים המתייחסים להכנסה כלכלית אינם מובהקים בהשפעתם וכך גם רמת דתיות.

המסקנה המתבקשת היא כי מדיניות המבקשת לעודד תעסוקה של השנים הערביות בישראל חייבת להתייחס למשתנים מהסוג הנכלל במדד המודרניות ובמדד העמדות. הוצאה לפועל של מדיניות כזו אינה מובנת מאליה. בניגוד למדיניות קצבאות, סבסוד שכר, השקעה בתשתיות, והגברת ההשכלה, כאן פחות מובן מאליו מהם אמצעי המדיניות המתבקשים.

עם זאת אפשר לציין מספר השלכות קונקרטיות:

משתנה שהיה משמעותי מאוד בכל האמידות ומשקף עמדה הוא הנכונות לעבוד רחוק ממקום המגורים. מדיניות שתיתן מענק לעבודה רחוק מהבית עשויה אפוא להיות רלוונטית.

אפשר לפרש את הממצאים כמצביעים על כך שרכיבי מדד המודרניות הקשורים במיומנויות והון אנושי, כמו כישורי מחשב ועברית גבוהים, משפיעים על תעסוקה. אזי אמצעי המדיניות המתבקשים צריכים להיות הקניית כישורים אלה לנשים החסרות אותם, במיוחד לצעירות.

העמדה שנשים צריכות להיות מועסקות הוא משתנה מאוד משמעותי בכל האמידות. מדיניות אפשרית היא אפוא עידוד העמדה הזו. Benhassine, Devoto, Duflo, Dupas, and Pouliquen (2015) מציעים מדיניות שמטרתה להשפיע על האמונות של ההורים לגבי חשיבות ההשכלה של הילדים.

מקורות

- ברק, ארנון, 2019. השפעת התחבורה הציבורית על התעסוקה בחברה הערבית. סדרת מאמרים לדיון 2019.03. (מרץ 2019). **בנק ישראל**.
- החלטת ממשלה 1539 (מיום 21.3.2010) על תכנית חומש לפיתוח כלכלי של ישובים במגזר המיעוטים.
- החלטת ממשלה 922 (מיום 30.12.2015) על פעילות הממשלה לפיתוח כלכלי באוכלוסיית המיעוטים בשנים 2016–2020.
- שיב, ערן וניצה (קלינר) קסיר, 2011. "צעירים ערבים בשוק העבודה", **פורום קיסריה 2011**, המכון לדמוקרטיה.
- שיב, ערן וניצה (קלינר) קסיר, 2013. "שוק העבודה של ערביי ישראל: סקירת מאפיינים וחלופות למדיניות". **אוניברסיטת תל אביב**.
- שיב, ערן וניצה (קלינר) קסיר, 2020. "כלכלת החברה הערבית בישראל", בתוך: אבי בן בסט, ראובן גרונאו ואסף זוסמן (עורכים), **אורות וצללים בכלכלת השוק – המשק הישראלי 1995–2015**, ירושלים: מכון פאלק.
- ליפשיץ, אסנת ותחאוכו מריאן (טרם פורסם). "השפה העברית כחסם לתעסוקת נשים ערביות". המרכז הבינתחומי הרצליה.
- ליפשיץ, אסנת, 2004. "גמישות היצע העבודה של משק הבית", **סקר בנק ישראל 76**, ינואר, עמ' 145–198.
- מיעארי, סאמי, טל משען, מאלכ מסאלחה ותום רון, 2015. "קולקטיב אימפקט – מחקר משלים צד המועמדים". קולקטיב אימפקט.
- מלכי, שרון, 2011. "מקומה של התחבורה הציבורית בכניסתן של נשים מהאוכלוסייה הערבית בישראל למעגל העבודה", **עמותת קורת – מכון מילקן**.
- פוקס, הדס ופרידמן ווילסון תמר, 2018. "השתלבות נשים ערביות בשוק העבודה: השכלה, תעסוקה ושכר". **תקציר מדיניות**. מכון טאוב.
- קינג, יהודית, נאון דניז, וולדה-צדיק אברהם וג'ק חביב, 2009. "תעסוקת נשים ערביות בנות 18–64", **מאירס - ג'וינט - מכון ברוקדייל**.
- קסיר (קלינר) ניצה, מיעארי סאמי וגלי ליס-גינסבורג, 2019. "עמדות תרבותיות, רמת דתיות, ידע מודרני ותעסוקת נשים ערביות – ממצאי סקר נשים בחברה הערבית". **משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים**, אגף בכיר אסטרטגיה ותכנון מדיניות (סקירה).
- קסיר (קלינר) ניצה ואסף צחור-שי, 2016. "תמונת מצב: פיתוח כלכלי – החברה הערבית, הדרוזית והצ'רקסית", מפת דרכים לחברה משותפת – יוזמה של גבעת חביבה בתמיכת האיחוד האירופי. **גבעת חביבה**.
- שלוסר, אנליה, 2006. "השפעת מתן חינוך טרום חובה חינוך על היצע העבודה של אימהות ערביות: ממצאים מניסוי טבעי", **הרבעון לכלכלה**, חוברת 3.
- Abdelhadi, Eman, (2017). "Religiosity and Muslim Women's Employment in the United States". *Socius: Sociological Research for a Dynamic World*, (3), 1–17.
- Benhassine, Najy, Florencia Devoto, Esther Duflo, Pascaline Dupas, and Victor Pouliquen. 2015. "Turning a Shove into a Nudge? A "Labeled Cash Transfer" for Education." **American Economic Journal: Economic Policy**, 7 (3): 86-125.
- Bisin, Alberto and Verdier, Thierry, (2000). "Beyond the Melting Pot: Cultural Transmission, Marriage, and the Evolution of Ethnic and Religious Traits". **The Quarterly Journal of Economics**, 115(3), 955–988.
- Blundell, Richard W. and Thomas MaCurdy, (2008). "Labour Supply" in S.N. Durlauf and L.E. Blume. (eds.) **The New Palgrave Dictionary of Economics**. Second Edition, Palgrave Macmillan.

- Blundell, Richard W., Thomas Macurdy, and Costas Meghir, (2007). "Labor Supply Models: Unobserved Heterogeneity, Non-Participation and Dynamics," Chapter 69 in J. Heckman and E. Leamer (eds.) **Handbook of Econometrics**, 6A, 4667-4775, North-Holland.
- Connor, Phillip and Koenig, Mathias, (2015). "Explaining the Muslim Employment Gap in Western Europe: Individual-level Effects and Ethno-religious Penalties". **Social Science Research**, 49, 191–201.
- Danieli, Oren, Tanaya Devi, and Roland Fryer, 2019. "Getting Beneath the Veil of Intergenerational Mobility: Evidence from Three Cities," working paper.
- Fernández, Raquel, (2007). "Women, Work and Culture". **Journal of the European Economic Association**, 5(2–3), 305–332.
- Fernández, Raquel, (2013). "Cultural Change as Learning: The Evolution of Female Labor Force Participation over a Century". **American Economic Review**, 103(1), 472–500.
- Fernández, Raquel and Fogli, Alessandra, (2009). "Culture: An Empirical Investigation of Beliefs, Work, and Fertility". **American Economic Journal: Macroeconomics**, 1(1), 146–177.
- Ghumman, Sonia and Ryan, Ann Marie, (2013). "Not Welcome Here: Discrimination towards Women who Wear the Muslim Headscarf". **Human Relations**, 66, 5, 671–698.
- Greenwood, Jeremy, Nezhir Guner, and Guillaume Vandenbergue, (2017). Family Economics Writ Large." **Journal of Economic Literature** 55(4), 1346.1434.
- Juhn, Chinhui and Potter, Simon, (2006). "Changes in Labor Force Participation in the United States", **Journal of Economic Perspectives**, 20, 3, 27–43.
- Kasir, (Kaliner) Nitsa and Yashiv, Eran, (2011). "Patterns of Labor Force Participation among Israeli Arabs", **Israel Economic Review**, 9, 1, 53–101. Hebrew version in **The Bank of Israel Review**, 84, 39–86, December 2010.
- Kasir, (Kaliner) Nitsa and Yashiv, Eran, (2013). "Arab Women in the Israeli Labor Market: Characteristics and Policy Proposals", **Israel Economic Review**, 10, 2, 1–41. Hebrew version: "Employment Policy: The Case of Israeli Arab Women". **Economics Quarterly**, March/June 2011, vol. 1–2, 120–160.
- Khattab, Nabil, Johnston, Ron and Manley, David, (2015). "Human Capital, Family Structure and Religiosity Shaping British Muslim Women's Labour Market Participation". **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 6, 1–19.
- Klasen, Stephan and Pieters, Janneke, (2012). "Push or Pull? Drivers of Female Labor Force Participation during India's Economic Boom". Rochester: **Social Science Research Network**.
- Miaari, H., Sami, (2011). "Poverty among Palestinian Women in Israel". **The Galilee Society**.
- Pastore, Francesco and Tenaglia, Simona, (2013). "Ora Et Non Labora? A Test of the Impact of Religion on Female Labor Supply". Rochester: **Social Science Research Network**.
- Read, Jen'nan Ghazal and Bartkowski, P., John, (2000). "To Veil or Not to Veil? A Case Study of Identity Negotiation among Muslim Women in Austin, Texas". **Gender and Society**, 14, 3, 395–417.
- Spierings Niels and Jeroen Smits, (2007). "Women's Labour Market Participation in Egypt, Jordan, Morocco, Syria & Tunisia: A three-level Analysis", **IZA/World Bank Conference Employment and Development**, June 8-9, 2007, Bonn.

Wooldridge, Jeffrey M., (2010). **Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data**, MIT Press, Cambridge and London.

נספח – שאלות הסקר

שאלות הסקר (תרגום מערבית)

1. בת כמה את? _____
2. האם את? (יש להקריא את התשובות)
  1. נשואה
  2. מאורסת
  3. רווקה (נא לעבור לשאלה 5)
  4. גרושה או אלמנה או פרודה
  5. לא השיבה (נא לעבור לשאלה 5)
3. כמה ילדים יש לך? _____
4. מה גילו של הילד הצעיר ביותר? _____
5. האם את? (יש להקריא את התשובות)
  1. מוסלמית בדואית
  2. מוסלמית אחרת
  3. נוצרית
  4. דרוזית
  5. צירקסית
  6. לא השיבה
6. א. באיזה ישוב את גרה עכשיו? _____
ב. מקום המגורים הקודם? _____
ג. מה הסיבה לשינוי מקום המגורים הקודם?
  1. העבודה
  2. הלימודים
  3. הנישואין
  4. התחברה
  5. מחירי הדיור
  6. לא שיניתי את מקום מגורי
  7. אחר _____
7. א. האם את מחשיבה את עצמך : (יש להקריא את התשובות)
  1. דתיה מאוד
  2. דתיה
  3. מסורתית – נוטה לדת
  4. מסורתית – לא דתית (נא לעבור לשאלה 7 ג)
  5. חילונית (נא לעבור לשאלה 7 ג)
  6. אתאיסטית או לא מאמינה בדת (נא לעבור לשאלה 7 ג)
  7. לא השיבה
ב. באיזה קצב את מבקרת במקום הפולחן או במקום אחר בעל ערך דתי?
  1. בכל יום
  2. בכל שבוע
  3. בכל שבועיים – שלושה
  4. בכל חודש
  5. פעמים ספורות בשנה
  6. אני לא מבקרת בכלל
- ג. האם את סבורה, כי בגדי האישה הערבייה חייבים להיות :
  1. שמרנית עם "חיגי'אב"
  2. שמרנית
  3. מודרנית
8. האם יכולתך לדבר עברית היא? (יש להקריא את התשובות)

1. ברמה של שפת אם
2. טובה מאוד
3. טובה
4. בינונית
5. נמוכה
6. לא השיבה

9. האם הבקיאות שלך בקריאה וכתובה בעברית היא? **(יש להקריא את התשובות)**

1. ברמה של שפת אם
2. טובה מאוד
3. טובה
4. בינונית
5. נמוכה
6. לא השיבה

10. האם הבקיאות שלך בשפה האנגלית היא? **(יש להקריא את התשובות)**

1. ברמה של שפת אם
2. טובה מאוד
3. טובה
4. בינונית
5. נמוכה
6. נמוכה מאוד / לא בקיאה בכלל
7. לא השיבה

11. מהו מספר בני משפחתך אשר גרים באותו בית? _____

12. כמה אנשים ביניהם עובדים תמורת שכר? _____

13. האם משפחתך יכולה לכסות את כל הוצאות המחיה החודשיות של המשפחה לרבות מזון, חשמל, טלפון, מים וביגוד? **(יש להקריא את התשובות)**

1. יכולה לעשות זאת ללא קושי
2. יכולה לעשות זאת
3. לא יכולה לעשות זאת מאוד
4. לא יכולה לעשות זאת בכלל
5. לא השיבה

14. בהשוואה למרבית המשפחות האחרות אשר גרות בישוב שלכם, האם הכנסת משפחתכם: **(יש להקריא את התשובות)**

1. גבוהה בהרבה
2. גבוהה מעט יותר
3. שווה להכנסה של מרבית האחרים
4. נמוכה במעט
5. נמוכה בהרבה

15. מי הם בעלי הבית / הדירה שאת גרה בו/ בה? **(יש להקריא את התשובות)**

1. בעלי ואני
2. אני
3. הורי בעלי
4. הורי
5. אנו גרים בבית שכור
6. לא השיבה
7. אחר

16. האם יש לך רישיון נהיגה?

1. כן
2. לא (נא לעבור לשאלה 18)
3. לא השיבה

17. האם יש לך רכב פרטי?

1. כן (נא לעבור לשאלה 19)
2. לא
3. לא השיבה (נא לעבור לשאלה 19)

18. מדוע אין לך רישיון נהיגה?
  1. בשל חסמים דתיים
  2. בשל חסמים משפחתיים
  3. בשל חסמים אישיים
  4. אחר

19. האם את בקיאה בתוכנות הקשורות לעבודה בסביבה ממוחשבת כגון דואר אלקטרוני, וורד, אקסל, ניהול חשבונות, תוכנת הנדסה וכו'?

1. כן
2. לא (נא לעבור לשאלה 21)
3. לא השיבה (נא לעבור לשאלה 21)

20. באילו תוכנות את יכולה לעבוד? _____

21. האם את משתמשת במחשב בבית?

1. כן
2. לא (נא לעבור לשאלה 24)
3. אין מחשב בבית (נא לעבור לשאלה 24)
4. לא השיבה (נא לעבור לשאלה 24)

22. לאלו צרכים את משתמשת במחשב בבית, כגון משלוח דואר אלקטרוני, או יצירת קשר חברתי בפייסבוק, או רשת חברתית, או קניות, או חיפוש מידע באינטרנט, או השוואת מחירים, או כתיבת שיעורי בית וכד'?

23. באיזו תדירות את משתמשת במחשב בבית? (יש להקריא את התשובות)

1. בכל יום
2. כמעט בכל יום
3. 2-3 פעמים בשבוע
4. פעם בשבוע
5. פחות מפעם בשבוע
6. לא השיבה

24. כמה שנות לימוד בסך הכול יש לך? (כולל קורסים שנמשכו שנה אחת לפחות) _____

25. איזו תעודה או מה התואר הגבוה ביותר שקיבלת? (יש להקריא את התשובות)

1. תעודת סיום בית ספר רשמי או חטיבת ביניים לרבות בית ספר תיכון באופן חלקי (נא לעבור לשאלה 27)
2. תעודת סיום בית ספר תיכון ללא קבלת תעודת בגרות (נא לעבור לשאלה 27)
3. תעודת בגרות
4. תעודת סיום בית ספר על תיכוני שאינו אקדמי
5. תואר אקדמי ראשון (BA) או תואר מקביל
6. תואר אקדמי שני או שלישי (MA, דוקטורט) או תואר מקביל
7. אין לי תעודה (נא לעבור לשאלה 27)
8. לא השיבה (נא לעבור לשאלה 27)

26. איזה נושא או מקצוע למדת/ את לומדת (אם יותר מנושא או מקצוע אחד נא לציין את הנושא או המקצוע העיקרי) _____ (נא לעבור לשאלה 28)

27. מה הן הסיבות שלא המשכת את לימודיך במכללה או באוניברסיטה?

28. האם את מקבלת הבטחת הכנסה או קצבה אחרת מהמדינה?

1. כן
2. לא (נא לעבור לשאלה 30)
9. לא השיבה (נא לעבור לשאלה 30)

29. מה הקצבה שאת מקבלת? (יש להקריא את התשובות)

1. הבטחת הכנסה
2. דמי מזונות מהביטוח הלאומי
3. קצבת נכות
4. קצבת תאונת עבודה
5. השלמת הכנסה
6. לא השיבה
7. אחר

30. האם את סובלת מבעיה פיזית או רפואית אשר מגבילה את תפקודך היומיומי ונמשכת למעלה משישה חודשים לפחות?

1. כן
2. לא (נא לעבור לשאלה 33)
3. לא השיבה (נא לעבור לשאלה 33)

31. עד כמה מפריעה בעיה זו (או בעיות) לתפקודך היומיומי? (יש להקריא את התשובות)

1. במידה רבה מאוד
2. במידה רבה
3. במידה בינונית
4. במידה מועטה
5. לא מגבילה בכלל
6. לא השיבה

32. האם את יכולה להסביר בפירוט מה המגבלה או המגבלות שאת סובלת מהן (אפשר לציין יותר מתשובה אחת)

33. האם יש לך תעודה של מקצוע מסוים? (לרבות לימודים באוניברסיטה או במוסד לימודי אחר)

1. כן
2. לא (נא לעבור לשאלה 39)
3. לא השיבה (נא לעבור לשאלה 39)

34. מה הוא תחום התעודה שלך? _____

35. באיזה מוסד לימודי סיימת את המקצוע הזה? _____

36. עד כמה לקחת בחשבון כשבחרת את המקצוע שלמדת כי באפשרותך לעבוד במקצוע זה קרוב לבית? (יש להקריא את התשובות)

1. במידה רבה מאוד
2. במידה רבה
3. במידה בינונית
4. במידה מועטה
5. לא קרה בכלל
6. לא השיבה

37. עד כמה לקחת בחשבון כשבחרת את המקצוע שלמדת כי באפשרותך לעבוד במקצוע זה בשעות הבוקר או שבאפשרותך לעבוד בו במשרה חלקית? (יש להקריא את התשובות)

1. במידה רבה מאוד
2. במידה רבה
3. במידה בינונית
4. במידה מועטה
5. לא קרה בכלל
6. לא השיבה

38. עד כמה השפיעו עליך / השתתפו איתך הוריך ובני משפחתך בהחלטתך לבחור את המקצוע שאת לומדת? (יש להקריא את התשובות)

1. במידה רבה מאוד
2. במידה רבה

3. במידה בינונית
4. במידה מועטה
5. לא קרה בכלל
6. לא השיבה

39. האם בכוונתך ללמוד בשנתיים הקרובות מקצוע כלשהו או להשלים את הבגרות או ללמוד באוניברסיטה/מכללה?

1. כן
2. לא
3. לא השיבה (נא לעבור לשאלה 41)

40. מה בכוונתך ללמוד _____

שאלות לעובדות

41. האם את עובדת עכשיו בעבודה כלשהי? (יש להקריא את התשובות)

1. כן, שכירה
2. כן, עצמאית בכלל זה בעסק משפחתי
3. אני לא עובדת (נא לעבור לשאלה 63)
4. לא השיבה (נא לעבור לשאלה 63)

42. מה עבודתך הבסיסית? (לדוגמה, מורה בבית ספר יסודי או מזכירה, או מוכרת בחנות, או קופאית, או סייעת במעונות או בעלת חנות) (יש להקפיד על קריאת הדוגמאות)

43. האם העבודה הזו היא משלח ידך או משלח יד קרוב? (יש להקריא את התשובות)

1. משלח היד שלי
2. משלח יד קרוב
3. לא משלח היד שלי
4. אין לי משלח יד
5. לא השיבה

44. מה שיעור המשרה שאת עובדת (שליש, רבע, חצי, מלאה, שיעור אחר)?

1. משרה מלאה או יותר (נא לעבור לשאלה 47)
2. אחר _____ (נא לעבור לשאלה 45)

45. (למי שעובדת פחות ממשרה מלאה) מה הן הסיבות שגורמות לך לא לעבוד במשרה מלאה?

46. אם הדבר קשור בך, האם את מעוניינת לעבוד בהיקף משרה גדול יותר בעבודה זו?

1. כן
2. יתכן
3. לא
4. לא השיבה

47. כמה זמן את עובדת במקום העבודה הזה? _____ (לעגל את חצי השנים כלפי מעלה)

48. האם את מחפשת עכשיו מקום עבודה אחר או האם בכוונתך לחפש בקרוב מקום עבודה אחר?

(יש להקריא את התשובות)

1. אני מחפשת מקום עבודה אחר
2. מתכוונת לחפש
3. לא מחפשת ולא מתכוונת לחפש (נא לעבור לשאלה 50)
4. לא השיבה (נא לעבור לשאלה 50)

49. מדוע את מחפשת, או תחפשי, עבודה אחרת? _____

50. איך את מגיעה למקום העבודה? (יש להקריא את התשובות)

1. במכונית שלי
2. במכונית של אחד מבני המשפחה או של אחת החברות
3. בתחבורה ציבורית

4. בהסעה למקום העבודה
5. הולכת ברגל
6. לא השיבה
7. אחר

51. האם מקום עבודתך הנוכחי הוא (יש להקריא את התשובות)

1. בישוב שבו את גרה
2. בישוב ערבי קרוב יחסית
3. בישוב ערבי רחוק יחסית
4. בישוב יהודי קרוב יחסית
5. בישוב יהודי רחוק יחסית
6. לא השיבה

52. לכמה הגיעה, בערך, משכורתך הכוללת (ברוטו) בחודש האחרון? _____

53. האם את עובדת במקום עבודתך באמצעות חברת כוח אדם? (יש להקריא את התשובות)

1. כן
2. לא
3. עצמאית
4. לא השיבה

54. באופן כללי, עד כמה את שבעת רצון בעבודה שבה את עובדת? (יש להקריא את התשובות)

1. במידה רבה מאוד
2. במידה רבה
3. במידה בינונית
4. במידה מועטה
5. לא מרוצה בכלל
6. לא השיבה

עד כמה מפריעים לך הדברים הבאים למצוא עבודה טובה יותר או עבודה במשרה מלאה? (יש להקריא את התשובות)

לא השיבה	במידה רבה מאוד	במידה רבה	במידה בינונית	במידה מועטה	לא מפריע לי בכלל		
6	5	4	3	2	1	העדר תחבורה ציבורית מתאימה	55
6	5	4	3	2	1	יש לי ילדים קטנים	56
6	5	4	3	2	1	השכר שמשלמים לנשים נמוך מאוד	57
6	5	4	3	2	1	אין מעון מסובסד לילדים	58
6	5	4	3	2	1	אין לי מקצוע	59
6	5	4	3	2	1	אין עבודה במשלח היד שלי	60
6	5	4	3	2	1	מעסיקים את היהודים ולא רוצים להעסיק את הנשים הערביות	61
6	5	4	3	2	1	משפחתי לא מעודדת אותי לצאת לעבוד	62

(נא לעבור לשאלה 95)

למי שאינן עובדות

63. האם את מחפשת עבודה עכשיו?

1. כן (נא לעבור לשאלה 65)
2. לא
3. לא השיבה (נא לעבור לשאלה 68)

64. מדוע אינך מחפשת עבודה? _____

(נא לעבור לשאלה 68)

65. באיזה מקצוע או משרה את מחפשת עבודה?

66. מתי התחלת לחפש עבודה? _____ (בחודשים)

67. האם את מחפשת עבודה.. (יש להקריא את התשובות)

1. אך ורק בישוב שבו את גרה
2. אך ורק בישוב שבו את גרה או בישוב קרוב אחר
3. גם בישובים רחוקים יחסית
4. לא השיבה

68. האם בכוונתך לפתוח עסק מסחרי עצמאי?

1. כן
2. לא (נא לעבור לשאלה 72)
3. לא השיבה (נא לעבור לשאלה 72)

69. איזה עסק מסחרי את רוצה לפתוח? _____ (לציין גם אם אינה יודעת)

70. האם יש לך הערכה מתי ייפתח העסק המסחרי?

1. כן
2. לא (נא לעבור לשאלה 72)
3. לא השיבה (נא לעבור לשאלה 72)

71. מתי? _____ (בחודשים)

להערכתך, עד כמה תרמו הדברים הבאים לגרום לך לא לעבוד עכשיו? (יש להקריא את התשובות)

לא תרם בכלל	לא מועטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאוד	לא השיבה		
1	2	3	4	5	6		
72	העדר תחבורה ציבורית מתאימה	1	2	3	4	5	6
73	יש לי ילדים קטנים	1	2	3	4	5	6
74	השכר שמשלמים לנשים נמוך מאוד	1	2	3	4	5	6
75	אין מעון מסובסד לילדים	1	2	3	4	5	6
76	אין לי משלח יד	1	2	3	4	5	6
77	אין עבודה במשלח היד שלי	1	2	3	4	5	6
78	מעסיקים את היהודים ולא רוצים להעסיק את הנשים הערביות	1	2	3	4	5	6
79	משפחתי לא מעודדת אותי לצאת לעבוד	1	2	3	4	5	6

80. לדעתך, מה הן הסיבות העיקריות שגרמו לך למצוא קושי במציאת עבודה?

81. כמה זמן את לא עובדת? _____ (יש לעגל חצאי שנים, "לא עבדה מעולם" יש לרשום 98, "לא השיבה" יש לרשום 99)

82. האם עבדת בעבר במקום עבודה כלשהו מחוץ לבית?

1. כן
2. לא (נא לעבור לשאלה 94)
3. לא השיבה (נא לעבור לשאלה 94)

83. מה העבודה האחרונה שבה עבדת מחוץ לבית? (לדוגמה, מורה בבית ספר יסודי או מזכירה, או מוכרת בחנות, או קופאית, או עוזרת במעונות או בעלת חנות) (יש להקפיד על הקראת הדוגמאות)

84. האם העבודה האחרונה הייתה במשלח ידך או במשלח יד קרוב אחר? (יש להקריא את התשובות)

1. במשלח היד שלי
2. במשלח יד קרוב
3. אין לי משלח יד
4. לא השיבה

85. מה הוא שיעור המשרה שבו עבדת כרגיל בעבודה זו? _____

86. כמה שעות בשבוע עבדת כרגיל בעבודה זו? _____
1. 35 שעה או יותר (נא לעבור לשאלה 88)
2. פחות מ 35 שעה (נא לעבור לשאלה 87)

87. (למי שעבדה פחות מ- 35 שעות שבועיות) מה הן הסיבות שגרמו לך לא לעבוד במשרה מלאה? _____

88. כמה זמן עבדת בעבודה זו? _____ (יש לעגל את השנים)

89. האם מקום העבודה הזה היה (יש להקריא את התשובות)
1. בישוב שבו את גרה
2. בישוב ערבי קרוב יחסית
3. בישוב ערבי רחוק יחסית
4. בישוב יהודי
5. לא השיבה

90. להערכתך, לכמה הגיע שכרך החודשי הכולל (ברוטו) בעבודה הזו? _____

91. האם עבדת בעבודה זו באמצעות חברת כוח אדם?
1. כן
2. לא
3. עצמאית
4. לא השיבה

92. באופן כללי, עד כמה היית שבעת רצון בעבודתך האחרונה? (יש להקריא את התשובות)
1. במידה רבה מאוד
2. במידה רבה
3. במידה בינונית
4. במידה מועטה
5. לא הייתי שבעת רצון בכלל
6. לא קשור
7. לא השיבה

93. מה הן הסיבות שגרמו לך להפסיק לעבוד בעבודה זו? _____

שאלות על המשפחה

94. האם לדעתך הורייך הם: (יש להקריא את התשובות)
1. דתיים מאוד
2. דתיים
3. שמרנים - נוטים לדת
4. שמרנים - לא דתיים
5. חילוניים
6. לא השיבה

95. מאז היותך ילדה, האם הורייך הפכו עם הזמן ל: (יש להקריא את התשובות)
1. הרבה יותר דתיים
2. מעט יותר דתיים
3. הם נשארו באותו מצב
4. מעט פחות דתיים

- 5. דתיים הרבה פחות
- 6. לא השיבה

96. באופן כללי, האם לדעתך האחים והאחיות שלך הם: **(יש להקריא את התשובות)**

- 1. דתיים מאוד
- 2. דתיים
- 3. מסורתיים - נוטים לדת
- 4. מסורתיים - לא דתיים
- 5. חילוניים
- 6. חלקם דתיים וחלקם חילוניים
- 7. לא השיבה

97. רק להזכיר, בשאלה הראשונה בשאלון הזה אמרת, כי את נשואה, מאורסת, גרושה או אלמנה

- 1. נשואה, מאורסת, גרושה או אלמנה
- 2. רווקה **(נא לעבור לשאלה 106)**

98. האם הנישואין או האירוסין התקיימו דרך שידוך?

- 1. כן
- 2. לא
- 3. לא השיבה

99. האם לדעתך, בעלך הוא: **(יש להקריא את התשובות)**

- 1. דתי מאוד
- 2. דתי
- 3. מסורתי - נוטה לדת
- 4. מסורתי - לא דתי
- 5. חילוני
- 6. לא השיבה

100. בן כמה בעלך? _____

101. כמה שנות לימוד יש לבעלך? (לרבות קורסים שנמשכו שנה אחת לפחות) _____

102. בת כמה היית כאשר התחתנתם? _____

103. האם יש לך קרבת משפחה מוקדמת עם בעלך?

- 1. כן
- 2. לא
- 3. לא השיבה

104. ללא קשר לשאלה אם את עובדת עכשיו, האם בעלך **(יש להקריא את התשובות)**

- 1. עודד אותך לצאת לעבוד
- 2. לא עודד ולא התנגד
- 3. התנגד
- 4. אין קשר – היא הייתה גרושה כשיצאה לעבוד
- 5. לא השיבה

105. האם בעלך **(יש להקריא את התשובות)**

- 1. עובד במשרה מלאה
- 2. עובד במשרה חלקית
- 3. מובטל, מחפש עבודה
- 4. נכה, לא יכול לעבוד
- 5. לא השיבה

106. מה התעודה או מה התואר הגבוה ביותר שאימך קיבלה? **(יש להקריא את התשובות)**

- 1. תעודת סיום בית ספר רשמי או חטיבת ביניים לרבות בית ספר תיכון באופן חלקי
- 2. תעודת סיום בית ספר תיכון ללא קבלת תעודת בגרות
- 3. תעודת בגרות
- 4. תעודת סיום בית ספר על תיכוני שאינו אקדמי
- 5. תואר אקדמי ראשון (BA) או תואר מקביל

6. תואר אקדמי שני או שלישי (MA, דוקטורט) או תואר מקביל
 7. אין לה תעודה
 8. לא השיבה

107. מה עבודתה העיקרית של אימך? (לדוגמה, מורה בבית ספר יסודי או מזכירה, או מוכרת בחנות, או קופאית, או סייעת בגני ילדים או בעלת חנות) **(יש להקפיד על הקראת הדוגמאות)**

108. מה התעודה או מה התואר הגבוה ביותר שאביך קיבל? **(יש להקריא את התשובות)**
1. תעודת סיום בית ספר רשמי או חטיבת ביניים לרבות בית ספר תיכון באופן חלקי
  2. תעודת סיום בית ספר תיכון ללא קבלת תעודת בגרות
  3. תעודת בגרות
  4. תעודת סיום בית ספר על תיכוני שאינו אקדמי
  5. תואר אקדמי ראשון (BA) או תואר מקביל
  6. תואר אקדמי שני או שלישי (MA, דוקטורט) או תואר מקביל
  7. אין לו
  8. לא השיבה

109. מה עבודתו העיקרית של אביך? לדוגמה, מורה בבית ספר יסודי או מזכיר, או מוכר בחנות, או קופאי, או בעל חנות או עובד בניין) **(יש להקפיד על הקראת הדוגמאות)**

110. אם עבדת פעם בעבודה כלשהי תמורת שכר מחוץ לבית, האם הפסקת לעבוד בגלל הנישואין או הלידה? **(יש להקריא את התשובות)**
1. לא
  2. כן, בגלל הלידה
  3. כן, בגלל הנישואין
  4. כן, בגלל הנישואין וגם בגלל הלידה
  5. לא עבדה אף פעם
  6. לא השיבה

111. אם לא עבדת אף פעם, באיזו מידה ההחלטה לא לעבוד הייתה קשורה לכך שאת נשואה וילדת? **(יש להקריא את התשובות)**

1. במידה רבה מאוד
2. במידה רבה
3. במידה בינונית
4. במידה מועטה
5. לא חשוב בכלל
6. לא השיבה

112. בלי קשר לשאלה אם את עובדת עכשיו, האם משפחתך או משפחת בעלך (ההורים, האחים והאחיות) **(יש להקריא את התשובות)**

1. עודדו אותך לצאת לעבוד
2. לא עודדו ולא התנגדו
3. התנגדו
4. לא השיבה

113. האם אימך עבדה או עובדת תמורת שכר מחוץ לבית? **(יש להקריא את התשובות)**

1. כן, מזה שנים רבות
2. כן, מזה שנים מועטות
3. לא
4. לא השיבה

114. כאשר את חושבת על נשים שעברו את גיל 18 במשפחתך (האחיות ובנות הדודים מצד האב ומצד האם), האם: **(יש להקריא את התשובות)**

1. כולן עובדות מחוץ לבית
2. רובן עובדות
3. חלקן עובדות וחלקן לא עובדות
4. מעטות עובדות
5. אף אחת מהן אינה עובדת

6. לא השיבה

115. בלי קשר לשאלה אם יש לך בנות, עד כמה חשוב לך או שיהיה חשוב לך שבנותייך תלמדנה באוניברסיטה **(יש להקריא את התשובות)**

1. במידה רבה מאוד
2. במידה רבה
3. במידה בינונית
4. במידה מועטה
5. לא חשוב בכלל
6. לא השיבה

116. בלי קשר לשאלה אם את עובדת עכשיו, עד כמה חשוב לך שנשים תצאנה לעבוד? **(יש להקריא את התשובות)**

1. במידה רבה מאוד
2. במידה רבה
3. במידה בינונית
4. במידה מועטה
5. לא חשוב בכלל
6. לא השיבה

117. בלי קשר לשאלה אם את עובדת עכשיו, האם את מעדיפה לעבוד במקום עבודה אצל מעסיק ערבי או אצל מעסיק יהודי? **(יש להקריא את התשובות)**

1. מעסיק ערבי
2. מעסיק יהודי
3. אין הבדל מבחינתי
4. לא השיבה

118. בלי קשר לשאלה אם את עובדת עכשיו, האם את יכולה לעבוד בישוב רחוק ממקום מגוריך במידה שיוצע לך מקום עבודה מתאים?

1. כן
2. תלוי
3. לא
4. לא השיבה

119. אם יציעו לך או לבעלך (אם את נשואה) עבודה טובה אשר מחייבת לעבור לגור במקום אחר בישראל, האם תסכימו לעבור? **(יש להקריא את התשובות)**

1. במידה רבה מאוד
2. במידה רבה
3. במידה בינונית
4. במידה מועטה
5. לא מוכנה בכלל
6. לא השיבה

120. אם יציעו לך או לבעלך, במידה שאת נשואה, עבודה טובה אשר מחייבת לעבור לגור במקום אחר מחוץ לישראל, עד כמה את מוכנה לעשות זאת? **(יש להקריא את התשובות)**

1. במידה רבה מאוד
2. במידה רבה
3. במידה בינונית
4. במידה מועטה
5. לא מוכנה בכלל
6. לא השיבה

121. בנסיבות אלו אשר מבטיחות עבודה מחוץ למדינה, לאן את מעדיפה לעבור? _____